

Dyrs påverknad på sosial kompetanse

Hilde Øygard

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskaplige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2015

Dyrs påverknad på sosial kompetanse

© Hilde Øygard

2015

Dyrs påverknad på sosial kompetanse

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Samandrag

Tema

Eg har møtt mange ulike barn som slit på mange ulike måtar, som ikkje mestar livet. Mange av desse barna slit med sosial kompetanse. Eg ville sjå om det går an å hjelpe desse barna på ein alternativ opplæringsarena. «Inn på tunet» er eit satsingsområde for regjeringa og eg har gode erfaringar med kontakt med dyr. Derfor ville eg sjå på om kontakt med dyr gjennom opplæring på gard, kan hjelpe barn med utvikling av sosiale ferdigheiter.

Det første eg gjorde for å finne ut av dette var å sette meg inn i relevant teori om Garden som pedagogisk ressurs(GSPR), Inn på tunet, dyreterapi, sosial kompetanse, sosiale ferdigheiter og mestring.

Sjølve undersøkinga gjorde eg på ein «Inn på tunet» gard, der eg intervjuar barn som har utfordringar med sosial kompetanse, som er med på alternativ skuletilbod gjennom Garden som pedagogisk ressurs(GSPR). Eg har og intervjuar bonden som dreiv tilbodet.

Problemstilling:

«Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?»

Forskingsspørsmål:

Korleis opplever barn kontakt med dyr?

Kan erfaringa av kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?

Kan felles opplevingar(med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?

Metode

Dette er ein kvalitativ studie der eg har intervjuar barn som har førstehandskjennskap til fenomenet eg undersøker. Eg var på garden saman med dei ein dag for å bli litt kjent og få kjennskap til tilbodet, før eg intervjuar dei. Eg har og intervjuar bonden for å få eit litt anna perspektiv fram. Eg brukte semistrukturert intervju for å få informantane til å fortelje mest mogleg sjølv, samtidig som eg hadde spørsmål for å få fram informasjon om temaet eg ville belyse. Utvalet består av 4 barn og 1 vaksen. Eg brukte bandopptakar og transkriberte intervjuar sjølv i etterkant. Så har eg analysert data mine og drøfta dei opp mot relevant litteratur.

Resultat

Alle barna eg har snakka med har positive opplevingar av å være saman med dyr, og bonden opplever kontakta mellom dyr og barn som naturleg og lett. Det er noko spesielt i kontakta/tilknytinga mellom menneske og dyr. Garden er ein fin arena for samarbeidslæring fordi der er dyr, fordi der kan være barn i ei lita gruppe og fordi der er mange konkrete oppgåver som roper på barna. Det er mykje ein kan lære av samspelet med dyr som kan overførast til samspel med menneske, som respekt, tillit og tydelig kommunikasjon.

Eg har funne at barn kan lære sosiale ferdigheiter når dei er på gard, men det er vanskeleg å trekke ut berre ein enkelt faktor som grunn, det er eit samspel av fleire faktorar.

Mestringsopplevingar er eit grunnlag for dette og då er rettleiing frå bonden gjennom tilrettelegging av oppgåver viktig. Det å være på garden i ei gruppe som ein kan øve samspel i, at ein har tillit til bonden, at ein får gjere praktiske oppgåver er og viktige faktorar. Men kontakta/tilknytinga til dyr er ein viktig del av det!

Forord

Proessen frå ein tanke om at eg ville skrive noko om dyr og spesialpedagogikk, til det ferdige produktet har vore lang, til tider frustrerande, men ikkje minst spanande! Det med opplæring på gard kan være eit godt alternativ for mange barn, så dette er noko fleire burde vite meir om. Dette med kontakt med dyr er forska litt på i forbindelse med terapi, men som eg har sett på kan kontakt med dyr være ein ressurs for læring av sosiale ferdigheiter. Eg håpar fleire enn meg syns det er spanande og vil forske vidare på dette.

Først vil eg takke informantane mine: Takk til bonden som var positiv heile vegen, stilte sjølv til intervju og spurte barna for meg! Takk til barna som ville snakke med meg og gav meg mykje nyttig informasjon! Eg hadde ein fin dag saman med dykk på garden, takk for dykkar tid, vennlegheit og hjelp.

Så vil eg takke min rettleiar Kolbjørn Varmann. Takk for at du har hatt tru på meg; ideen min, min direkte nynorsk, og at eg skulle bli ferdig. Takk for gode faglege råd, hjelp til strukturering og for at du har vore tilgjengeleg!

Eg vil og gi ein takk til mi studieveninne Christina Wiig for hjelp til prøveintervju, råd, oppmuntring og forståing.

Til slutt vil eg takke familie og venar for at de har haldt ut med meg i denne tida! Takk for at de har høyrte på kvar gong eg har snakka om masteroppgåva, for at eg har fått kome på besøk akkurat når det passar meg, for forståing av at eg måtte prioritere skriving og for oppmuntring og støtte.

Vestby, mai 2015

Hilde Øygard

Innholdsliste

1	Innleiing	1
1.1	Garden som pedagogisk ressurs	1
1.2	Problemstilling.....	2
1.3	Sosial læring	3
1.4	Disposisjon for oppgåva	5
2	Garden som pedagogisk ressurs(GSPR)	6
2.1	Inn på tunet	7
2.2	Grøn omsorg	8
2.3	Dyreassisterte intervensjonar.....	8
2.4	Dyr og sosial kompetanse.....	11
3	Mestring	13
4	Sosial kompetanse	18
4.1	Sosiale ferdigheiter	20
5	Metode.....	24
5.1	Hermeneutikk	24
5.2	Kvalitativt forskingsintervju.....	25
5.3	Utval	26
5.4	Søk etter informantar	26
5.5	Planlegging av intervju	27
5.6	Gjennomføring av intervju	29
5.7	Tolking og analysering	30
5.8	Etiske omsyn.....	31
5.9	Validitet	33
5.10	Reliabilitet.....	34
6	Presentasjon og drøfting av resultat	36
6.1	Korleis opplever barn kontakt med dyr?	37
6.1.1	Drøfting; Korleis opplever barn kontakt med dyr?	38
6.2	Sosiale ferdigheiter	39
6.2.1	Drøfting sosiale ferdigheiter.....	42
6.3	Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?	44

6.3.1	Drøfting; Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?	45
6.4	Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?	46
6.4.1	Drøfting; Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?.....	48
6.5	Kva betyr mestring?.....	49
6.5.1	Drøfting; Kva betyr mestring?	52
6.6	Kva rolle har bonden?.....	54
6.6.1	Drøfting; Kva rolle har bonden?	55
7	Konklusjon	56
	Litteraturliste	59
	Vedlegg 1: Forespørsel og informasjon til bønder/Inn på tunet-tilbydere	61
	Vedlegg 2: Forespørsel og informasjon til elever og foresatte	63
	Vedlegg 3: Intervjuguide barn.....	66
	Vedlegg 4: Intervjuguide bønder.....	70

1 Innleiing

Eg har gjennom jobben min i barnehage over fleire år møtt mange ulike barn. Eg har møtt barn som nesten er usynlege, som er veldig beskjedne og prøver å gå i eitt med tapeten. Eg har møtt barn som er veldig sinte veldig ofte og som lar det gå ut over folk og ting rundt dei. Eg har møtt barn som ikkje verkar som dei har kjensler, som verkar likegyldige. Eg har møtt barn som skrik, slår og kastar ting etter lærerane sine. Eg har møtt barn som er veldig flinke til å leike for seg sjølv, men klarer ikkje samarbeide med andre. Eg har møtt barn som ikkje tenker på andre enn seg sjølv, som etterkvart blir veldig upopulære. Eg har møtt barn som mobbar og barn som har blitt mobba. Eg har møtt barn som ikkje har venner og er einsame. Eg har møtt barn som opplever at dei ikkje får til nokon ting og har dårleg sjølvbilde.

Dette er alle barn som sliter, som ikkje mestrar livet og eg har eit stort hjarte for desse barna. Eg vil prøve å finne ein måte å hjelpe desse barna å mestre livet på, slik at dei får det betre!

Det er mykje som er prøvd for å hjelpe desse barna på ulike måtar i barnehage og skulen, men eg ville sjå om er ein annan måte å gjere ting på, om det går an å hjelpe desse barna på ein alternativ arena.

1.1 Garden som pedagogisk ressurs

Eg er oppvaksen i ei bygd rundt dyr (kaninar, kattar og hund) og har jobba som avløysar på gard med mjølkekyr i mange år frå eg var 16. Eg har gjennom dette erfart og sett den ressursen garden kan være for læring. Eg har alltid vore veldig glad i dyr og når livet var litt vanskelig så trakk eg gjerne ut i fjøset til kaninane, for det var så enkelt å være der og eg vart alltid glad. Eg har personleg erfaring med opplevingar og kontakt med dyr, som har vore viktig for meg.

Garden som pedagogisk ressurs er ein del av Inn på TUNET(IPT) som er eit satsingsområde for regjeringa. Dei kom med ein nasjonal strategiplan i 2012. (Landbruks og matdepartementet &

Kommunal og Regionaldepartementet, 2012) Regjeringa har og utvikla ein handlingsplan for 2013-2017. Handlingsplanen følger opp den nasjonale strategien ved å målrette arbeidet, konkretisere tiltak og prioritere tenesteområde det skal arbeidast vidare med. Demens, skule og pedagogiske tilbod, og psykisk helse og rusomsorg er dei 3 satsingsområda for denne perioden. (Kommunal og Regionaldepartementet & Landbruks og matdepartementet, 2013)

Garden som pedagogisk ressurs(GSPR) omfattar gardsbarnehagar, skulefritidsordning og fritidsaktiviteter, avlastning for barnevern i tillegg til skule på garden. Skule på garden er eit tilbod for heile klassar, men det er og blitt meir og meir utbreidd å ha tilbod for dei som har ein utfordrande kvardag på skulen og ikkje klarer å følge ein vanleg skuledag. Desse barna kan være på ein gard i delar av skuleveka si i grupper eller åleine og få tilpassa opplæring, og ha ein alternativ skuledag der.(Matmerk) Garden er ein ressurs til å lære, gjennom praktisk arbeid, ved mestring og opplevingar med dyr.

Det er altså eit samfunnsaktuelt område og noko som eg har personleg interesse for. Derfor har eg lyst til å finne ut meir om bruk av dyr i opplæringa for barn med spesielle behov, gjennom Garden som pedagogisk ressurs.

1.2 Problemstilling

Problemstilling eg har valt å bruke for denne undersøkinga er:

«Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?»

Forskingsspørsmål:

Korleis opplever barn kontakt med dyr?

Kan erfaringa av kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?

Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?

1.3 Sosial læring

Eg har snakka om moglegheitene gjennom Garden som pedagogisk ressurs, og i problemstillinga mi har eg valt å sjå på moglegheitene til sosial læring. Her vil eg forklare kvifor dette er viktig og aktuelt.

Livskvalitet handlar ifølge Næss(2001) om enkeltpersonars kjensle eller oppleving av å ha det godt, av å ha ei grunnstemning av glede. Barn treng skulefaglig og sosial kompetanse for å lykkast i skulen. (Ogden 2009) Dette indikerer også at ein treng sosial kompetanse for å lykkast i livet. For å ha gode og positive vurderingar av eige liv så er mestringsfølelse i livet ein føresetnad.

Sosial kompetanse handlar om «kunsten å omgås hverandre» (Pape, 2000, s. 21) Det handlar om kompetanse til å mestre ulike situasjonar og kompetansen er bindeledd mellom individet og samfunnet. (Lamer, 1997) Med aukande sosial kompetanse blir barn betre i stand til å forstå, å tilpasse seg, og meir effektivt påverke sine sosiale omgjevnadar. (Ogden 2009) Sosial kompetanse er person og miljøavhengig. Miljøavhengig fordi det er ulike normer og forventningar til korleis ein skal oppføre seg i ulike miljø og situasjonar. (Lamer, 1997; Ogden, 2009) Personavhengig fordi sosial kompetent åtferd handlar om den sosiale kunnskapen personen har og ikkje minst praktiske utføringsferdigheiter. (Ogden 2009)

Sosiale ferdigheiter innafor gruppene empati, samarbeid, sjølvhevdning, sjølvkontroll og ansvarligheit er byggesteiner av konkrete ferdigheiter som er delar av sosial kompetanse. Sosial kompetanse inneber ei samtidig mestring av og avveiging mellom dei. (Ogden, 2009)

Dei barna eg skildra i starten av kapittelet er barn som slit med sosial kompetanse og manglar ein del av desse sosiale ferdigheitene. Både barn som går i eitt med tapeten og barn som er likegyldige treng å lære ferdigheiter som gjer dei i stand til å mestre «kunsten å omgås hverandre». Derfor så passar denne problemstillinga godt forhold til det eg har tenkt om korleis eg kan hjelpe desse barna.

Fleire studie har vist at det er ein systematisk samanheng mellom åtferdsproblem og sosial kompetanse. Det underliggande problemet for åtferdsproblem er mangel på ferdigheiter, noko som skapar problem i forhold til samarbeid, sjølvkontroll og empati. (Ogden 2009) Derfor er det som Lamer(1997) og Ogden (2007) seier at sosial kompetanse er viktig for å førebygge emosjonelle, mentale og åtferdsmessige manglar. Sidan sosial kompetane er viktig for å førebygge problem i livet, er sosial kompetanse viktig for å ha det bra og dermed ha god livskvalitet.

Erfaringane frå arbeid på gard gir mestring på fleire plan; mestring av å være til nytte, mestring av kroppslege ferdigheiter, samarbeid, uthaldenheit og så vidare. (Berget & Braastad, 2008) Oppleving av at ein er til nytte, oppleving av mestring og kontakt med dyr kan være med på å bygge sjølvfølelse, som ein kan ta med seg inn på andre arenaer. Det er og vist i ei evaluering av Garden som pedagogisk ressurs at rettleiing gjennom tett vaksenkontakt frå gardbrukerane hadde stor tyding for elevane sin sosiale utvikling. (Berget & Braastad, 2008).

Eg vil altså finne ut om kontakt med dyr gjennom opplæring på gard, kan hjelpe barn med sosial kompetanse. For å lettare finne ut meir om dette vil eg ta utgangspunkt barn som slit på dette området, altså barn som har utfordringar med sosial kompetanse. Sosial kompetanse er som eg tidlegare har sagt bygd opp av sosiale ferdigheiter, og eg vil sjå om kontakt med dyr kan hjelpe å utvikle sosiale ferdigheiter.

1.4 Disposisjon for oppgåva

Først vil eg legge eit grunnlag for oppgåva, ved å greie ut om kva Garden som pedagogisk ressurs er. Så vil eg seie litt om kva mestring er og kvifor dette er så viktig. Deretter vil eg og beskrive kva sosial kompetanse og sosiale ferdigheiter er, før eg sei litt om Garden som pedagogisk ressurs som utviklingsarena for sosial kompetanse. Deretter kjem ein metodedel, der eg skriv om prosessen i undersøkinga; bakgrunn for val av metode, kva eg gjorde i planlegginga og gjennomføringa. Etiske refleksjonar rundt mi undersøking og vurdering av validitet og reliabilitet følger. Så kjem ein resultat og drøftingsdel der eg presenterer mine funn i lys av teori. Til slutt kjem ein konklusjon der eg samlar trådar og prøvar å svare på problemstillinga utifrå mine funn.

2 Garden som pedagogisk ressurs(GSPR)

Erkjenninga av at det blei færre og færre som hadde egne erfaringar med kor maten kjem frå og lite kunnskap om berekraftig samfunnsutvikling førte til prosjektet Levande skule(1996-2000) Det er no vidareført som Garden som pedagogisk ressurs(GSPR). Bruk av GSPR bygger på at elevlar lærer gjennom utføring av konkrete arbeidsoppgåver i landbruket og påfølgande refleksjon. Arbeidsoppgåvene kallar på utøvarar og tilfredsstillande utføring av oppgåvene gir umiddelbare svar; grisane slutter å hyle, og planter spirer, blomstrar og modnar. Erfaringane gir mestring på fleire plan; mestring av å være til nytte, mestring av kroppslige ferdigheiter, samarbeid, uthaldenheit og så vidare. (Berget & Braastad, 2008)

Det er i utgangspunktet ei allmenndannande verksemd, og fleire gardar har tilbod til heile skuleklassar i korte periodar i løpet av eit år. Evaluering av slike prosjekt har vist at både gardbrukarane og lærerane meinte at elevane hadde fått eit godt læringsutbytte av tiltaka både faglig og sosialt. (Berget & Braastad, 2008) Garden som pedagogisk ressurs er ein del av Inn på tunet og det er utvida til å omfatte gardsbarnehagar, skulefritidsordning og fritidsaktiviteter, avlastning for barnevern i tillegg til skule på garden.(Matmerk)

Skule på garden er både eit tilbod for heile klassar, men det er som tidlegare nemnt blitt meir og meir utbreidd å ha tilbod for dei som har ein utfordrande kvardag på skulen. Dei som har spesielle behov og som treng andre typar opplæringsarenaer som gir vaksenkontakt og læring gjennom praktiske oppgåver, kan ha ekstra nytte av eit slikt tilbod. Då kan dei være på ein Inn på tunet gard i delar av skuleveka si i grupper eller åleine og få tilpassa opplæring. Det blir og kalla alternativt skuletilbod. (Matmerk)

Det er mange ulike aktivitetar som kan gjerast på garden. Eg skal snakke med barn med spesielle behov som er med på eit slikt alternativt skuletilbod. Eg vil fokusere på bruk av dyr i skuletilbodet. Dyr utgjør ein særleg motivasjon for barn i læreamgjevnadar, det kan være frå det å lære om naturen til korleis å ta vare på eit dyr og som ei bru til å lære om biologi. Det finst blant anna populære program for barn for å lære å lese, gjennom lesehundar. Hundar fangar motiveringsmagien som dyr har, som reduserer sjølvbevisstheita for lesing. (Hart, 2010)

Den beroligande effekten av dyr er spesielt verdifull med barn som er hyperaktive og/eller har konsentrasjonsvanskar. Gjennom terapeutiske intervensjonar i ein læresetting, fangar og held dyr barnas merksemd og styrer merksemda deira utover (Hart, 2010)

2.1 Inn på tunet

Garden som pedagogisk ressurs (GSPR) er ein del av Inn på tunet (IPT), derfor ser eg det som relevant å skrive litt om dette som overordna prinsipp. Bakgrunn for Inn på tunet var at omgrepet skulle passe dei mange ulike brukargruppene, som brukar tilrettelagte tilbod på gard. Grøn omsorg er det eldste omgrepet men omsorgsomgrepet i grøn omsorg var ikkje eigna for alle, som for eksempel gardsbarnehagar. (Berget & Braastad, 2008). Alle gardar som vil kalla seg Inn på tunet-gardar må gjennomgå ei godkjenning basert på kvalitetssystemet for IPT. (Landbruks og matdepartementet, og Kommunal & Regionaldepartementet, 2012)

Men kva er Inn på tunet heilt konkret? «Inn på tunet (IPT) er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel. Aktiviteten i tjenestetilbudet er knyttet opp til gården, livet og arbeidet der.» (<http://www.matmerk.no/inn-pa-tunet/om-inn-pa-tunet>) Godkjente gardar tilbyr aktiviteter som gir meningsfylt arbeid, mestring, utvikling og trivsel. Å bruke dyr i terapi, arbeide med hagebruk og mestre konkrete oppgåver på garden. Alt dette er med på forbetre kvardagen til dei som får tilbod frå Inn på tunet-gardsbruk. Dei viktigaste brukarane av Inn på tunet er: Barn- og unge, menneske med rusproblem, menneske med funksjonshemming og eldre. Dei viktigaste tenesteområda for Inn på tunet er:

Oppvekst og opplæring: allmennpedagogikk, spesialpedagogikk, fritid m.m.

Arbeid: arbeidstrening og rehabilitering

Helse og omsorg: rus, funksjonshemming, psykisk helse, demens m.m. (Matmerk)

2.2 Grøn omsorg

I Norge har Grøn omsorg og Inn på tunet ofte blitt brukt om kvarandre. Grøn omsorg er det eldste omgrepet som kombinerer ressursane ein har på gardar med samfunnets behov for alternative arenaer. Fokuset er læring via praktiske utfordringar og erfaringar. Eit tema for mange grøn omsorg program, er sosial trening og interaksjon. For eksempel er det vanleg å ha eit eller fleire felles måltid kvar dag. (Haugan, Nyland, Fjeldavli, Meistad & Braastad, 2006)

Innan helse og omsorgssektoren er Grøn omsorg fortsatt det mest brukte omgrepet. Internasjonalt er ikkje Inn på tunet eit kjent omgrep, der brukar dei Green Care. (Berget & Braastad, 2008)

Green care is the utilization of agricultural farms –the animals, the plants, the garden, the forest, and the landscape – as a base for promoting human mental and physical health -as well as quality of life, for a variety of client groups. (Hassink & van Dijk referert i Berget & Braastad, 2008, s.17)

Norge har små gardsbruk, med eit stort spekter av produkt, relativt små maskiner og ein del som fortsatt blir gjort manuelt. Dette gjer at brukarane får nærleik til dyra og produksjonen, at dei føler dei er til nytte. Dette gjer at norske gardar er ideelle for grøn omsorg tilbod. (Haugan et al, 2006)

2.3 Dyreassisterte intervensjonar

Sidan eg skal skrive om kontakt med dyr og sosial kompetanse vil eg skrive litt om dyreassisterte intervensjonar. Dette er i utgangspunktet terapi og ikkje opplæring, men sidan sosial kompetanse har så mykje å seie for livskvalitet og det i terapeutiske samanhengar ofte er fokus på sosial kompetanse og sosiale ferdigheiter ser eg det som relevant.

Observasjonen at dyr kan være katalysatorar for menneskeleg interaksjon og kan hjelpe den tillitsbyggande prosessen mellom pasient og terapeut er ofte nemnt i Dyreassistert

intervensjon litteraturen. Der er fleire studie med college studentar som har bevist at folk blir oppfatta som gladare, vennlegare, meir velståande og mindre truande når dei er på bilde med et vennleg dyr, enn utan. Ein pilot studie som studerte eit program med turgåing med hund på eit lite tal vaksne psykiatriske pasientar som var rekna for å være sosialt tilbaketrekte og ikkje har respondert på andre former for behandling. Dei kvantitative funna i denne undersøkinga inkluderer minska responstid på spørsmål stilt av terapeuten, exponentiell auke i nummer av ord brukt i svara og auke i prosenten av besvarte spørsmål. (Kruger & Serpell, 2010) Dyr tvingar ikkje berre folk til å snakke med dei, men folk til å snakke saman. Hundar har ein fordel over kattar fordi dei er oftare nærare for eksempel når ein er ute på tur. Hundar normaliserer også sosiale omgjevnadar for personar med ei funksjonshemming som kanskje elles vil bli ignorert eller behandla unormalt. (Hart, 2010) I samanhengen Dyreassistert intervensjonar, er rolla av eit dyr som eit overgangsobjekt meir å føretrekke i terapeutisk samanheng enn tilknytingsfigur. Føremålet med eit overgangsobjekt er å være ei bru til eit høgare og meir sosialt akseptabelt nivå av fungering, ikkje å fungere som eit substitutt for eit mislykka eller upassande menneskeleg forhold. (Kruger & Serpell, 2010)

Konseptet at sosial støtte er hovudeffekt mot stress er velkjent i diskusjonar, og dyr kan til tider erstatte menneskeleg kameratskap i å fylle denne rolla.. Det er bevist generelt mindre risiko for depresjon og einsemd når ein har eit husdyr i motsetnad til å ikkje ha. (Hart, 2010)

Dyreassistert terapi (DAT) og dyreassisterte aktivitetar(DAA) har hatt mange ulike definisjonar og har vore brukt om kvarandre. Dette skapar forvirring både i feltet og for utanforståande. Delta Society er ein av dei største organisasjonane som står for sertifisering av terapidyrr i USA og dei har prøvd å definere det:

Dyreassistert terapi(Animal assisted therapy): er målorientert intervensjon der dyr som møter spesielle kriterium er ein integrert del av ein behandlingsprosess. Det er planlagt og/eller utført av profesjonelle helse/sosialarbeiderar med spesialisert kompetanse.

Dyreassisterte aktivitetar(Animal assisted activities): lagar moglegheiter for motiverande, lærande, rekreasjon og/eller terapeutiske fordelar for å auke livskvaliteten. Dei utførast av profesjonelle og frivillige med dyr som møter spesielle kriterier. (Kruger & Serpell, 2010)

Det er likevel vanskelig å skilje mellom desse på grunn av ulike definisjonar og for få studie og program som fyller dei nødvendige kriterier. Derfor er det vanleg å bruke eit meir generelt

omgrep: Dyreassisterte intervensjonar(DAI)(Animal assisted interventions) «any intervention that intentionally includes or incorporates animals as part of therapeutic or ameliorative process or milieu». (Kruger & Serpell, 2010, s 36) Dyreassisterte intervensjonar er ikkje terapi i streng forstand, men kan ha terapeutisk effekt. (Berget & Braastad, 2008)

Kvart år kjem det stadig fleire rapportar og forskingsartiklar som visar at interaksjon med dyr har positive effektar på menneske si helse. Både fysisk, psykisk og sosialt kan interaksjon med dyr bidra til at vi kan fungere betre enn utan. Mesteparten av dei dokumenterte effektar av dyr gjeld selskapsdyr som hund og katt. Det er få studie som dokumenter om kor vidt ein intervensjon med husdyr i landbruket kan gi mindre symptom på angst depresjon og psykiske lidingar. (Berget & Braastad, 2008)

Nimer og Lundahl referert i Hart (2010) har gjort ein meta-studie av dyreassistert terapi der 49 studie var med. Dei fant moderate signifikante effektar av dyreassisterte intervensjonar på 4 område: Autismespekter symptom, medisinske problem, åtferdsproblem og emosjonelt velvære.

Det er og funne fleire fysiologiske effektar på dyreassisterte intervensjonar. Det meste går ut på den beroligande effekta dyr har, både for folk med Alzheimers, ADHD og andre. Fleire studie har sett på forandringar i oxytocin nivået hos menneske som har kontakt med dyr. Oxytocin er kjent for sin beroligande effekt. Det er sett auke i oxytocin-nivået hos menneske som har fysisk kontakt med hundar, men og ein studie der auka berre av å høyre på pusten til hunden. Det er dokumentert at det er meir effekt hos kvinner enn menn. Det fins og studiar som viser at hundar kan oppdage epileptiske og andre anfall på førehand, varsle eiger og gjere dei rolegare. (Hart, 2010)

Kva dyr ein vel for ein dyreassistert intervensjon er viktig for utfallet. Det å for eksempel velje hest som kjeledyr til eit menneske som har dårleg helse er ingen god ide, då blir hesten som treng mykje stell berre ei ekstra byrde. Helsesituasjonen til menneske, tidlegare erfaring og preferanse for dyr, kor mykje ansvar dei har og deira forventningar er faktorar som bør vurderast. Det er og viktig å vurdere kva type intervensjon ein skal velje, det er ikkje slik at alle må eige eit kjæledyr. Du kan for eksempel velje terapiridning, besøksdyr og så vidare. (Hart, 2010) Forsking viser ikkje alltid positive effektar ved interaksjon med dyr. Dette har ikkje minst samband med personen si haldning til dyr og i kva grad dei utviklar tilknytning til dyret. (Berget & Braastad, 2008)

Hestetterapi er ganske utbredt i USA. Mange folk som det er umulig å nå inn til, har hatt god nytte av hestetterapi. I mange ulike situasjonar og på ulike måtar har hestar gjort det mogleg å komme i kontakt med kjensler som ein har grave djupt inni seg sjølv. Korfor er det slik? Fleire som har jobba med dette meiner det er fordi at hestar er store og mektige og er så samstemt med sitt kroppsspråk. Størrelsen og tilstadeværelsen gjer dei umulige å ignorere. Det kan også ha med at hestar gir deg direkte og ærleg tilbakemelding på kva du kommuniserer. (Irwin, 2001)

Mykje av det du må lære deg sjølv når du skal trene ein hest, er ting som du kan få bruk for i andre delar i livet! Hestar lyg ikkje, dei skil ikkje mellom korleis dei føler seg og korleis dei oppfører seg. Når du skal trene hestar må du være transparent, viss du prøvar å late som du er rolig men egentlig er nervøs, vil hestane bli forvirra fordi dei les kroppsspråk. Viss målet er å få hesten til å vise deg respekt og stole på deg, så må du lære å demonstrere tillit og respekt. Respekt, tillit og tydelig kommunikasjon er slik som du treng i alle samspel og for eksempel på ein arbeidsplass. (Irwin, 2001) Hesteassistert psykoterapi brukt på barn som har vore offer for vold, viser det seg at det er spesielt effektivt på å normalisere åtferda til dei små barna. (Hart, 2010)

Til trass for fleire studie som visar positive effektar av interaksjon med dyr er det framleis ikkje eit felles anerkjent eller empirisk støtta teoretisk rammeverk som forklarar korfor relasjonen mellom menneske og dyr kan ha terapeutisk effekt. Det er heller ikkje sannsynleg at ein finn ein forklaringsmodell som passar for alle brukargrupper, type intervensjon eller dyreart. (Berget & Braastad, 2008)

2.4 Dyr og sosial kompetanse

Ein ting som er ofte tatt opp i dyreassisterte intervensjonar(DAI) litteraturen som Carl Rogers er ein føregangsmann for, er at dyr er empatiske, altså at dei kan sanse og respondere på menneske sine følelsar og at dei har ubetinga kjærleik. (Kruger & Serpell, 2010) Dette har ikkje blitt forska så mykje på, men muligheita for kva dette kan bety er viktig og bør forskast meir på. (Berget & Braastad, 2008; Kruger & Serpell, 2010) En studie av Saumweber referert

i Berget og Braastad(2008) blant ungdomar med åtferdsproblem i alderen 10-18 år, viste at det var positiv samanheng mellom empati og positive haldningar til dyr, og mellom empati og kjensla av at dyret ga trygghet og støtte for angst og tristheit.

Bruk av hest har vist at riding kan bidra til å utvikle sosiale ferdigheiter og fremme endring av problematferd i psykoterapi. Dette viser at dyr kan fungere som gode katalysatorar mellom menneske. (Berget & Braastad, 2008)

Det er vist i ei evaluering av garden som pedagogisk ressurs at rettleiing gjennom tett vaksenkontakt frå gardbrukarane, hadde stor betydning for elevane si sosiale utvikling. Mange lærerar rapporterte at elevane vart rolegare etter at dei hadde vore på garden og meinte det kunne være eit resultat av gode mestringsopplevingar. (Berget & Braastad, 2008)

3 Mestring

I definisjonen av Inn på tunet så står det at tenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel. Mestringsopplevingar har og blitt trekke fram som ein mogleg grunn til at elevane blir rolege etter dei har vore på garden. (Berget & Braastad, 2008) Mestring er eit sentralt omgrep i undersøkinga mi og derfor syns eg det er hensiktsmessig å skrive om det.

Mestring er eit stort omgrep og ulike forskarar har ulike teoriar og modellar for kva dei legg i det. Folk flest har og ei formeining om kva dette ordet betyr. Mestring blir ofte assosiert med å få til, å klare noko, at ein enten mestrar eller ikkje mestrar.

Mestring er ikkje det same som å være ein mester i noko og å være vellykka. Ordet mestring kjem frå det engelske ordet coping som betyr å takle eller hanskast med. Mestring handlar altså om å takle utfordringar og problem ein møter, og ikkje om å være meister. (Vedeler, 2007)

For at vi skal få eit breiare forståing i kva dette omgrepet tyder så må vi gå inn i ulike forskarar sine teoriar og ulike omgrep som er relevant for mestring.

Antonovsky som har eit medisinsk perspektiv, har vore viktig for mestringsforskning. Han har kalla sin teoretiske modell salutogenese som betyr helseutvikling. Han kalla den det fordi han ville framheve at, i alle individ og i alle sosiale miljø fins det konstruktive ressursar som ein kan dra nytte av, for å overvinne eller dempe stressande faktorar. Modellen skal fremme helse og positiv problemløysing, og er ein modell som er basert på heilheitstenking ved å ta med det somatiske, det psykiske og det sosiale aspektet. I Antonovskys teori er konseptet og omgrepet «Sense of coherence» sentralt. (Vedeler, 2007) «Sense of coherence» har Vedeler(2007) omsett med oppleving av samanheng og mening. Vår oppleving av samanheng er avgjerande for korleis vi klarer oss, altså korleis vi mestrer livet. For å oppnå denne kjensla av samanheng, må vi kunne forstå situasjonen, ha tru på at vi kan finne fram til løysingar, og finne mening i å prøve på det. (Vedeler, 2007)

Sommerschield har forska mykje på mestring og er opptatt av i møte med barn, ungdom å foreldre å ha eit mestringsperspektiv på livet, og ikkje eit problemperspektiv. Det er viktig å

sjå på og fokusere på kva ressursar som er i og rundt barnet når ein skal prøve å hjelpe det, og ikkje på kva problem barnet eller omgjevnadane har. (Sommerschild, 1998)

Det som er viktig for at barn skal klare seg i livet, er ifølge Sommerschild(1998), tilhøyring og kompetanse. Dette er dei viktigaste vilkåra som gir grobott for mestring. Barn får tilhøyring gjennom å ha trygg tilknytning med minst ein vaksen. Det er altså nok med ein vaksen, for at barn skal klare seg. Klart det er positivt med fleire og at det ideelle er om det er ein vaksen i familien, sidan det er nokre som ein brukar mykje tid med. Ein treng og stabilitet for å ha tilhøyring, og dette oppnår ein best ved å ha trygg tilknytning heime. (Sommerschild, 1998)

Barn får kompetanse gjennom oppleving av å få til noko, oppleve å være til nytte, og møte og mestre motgang. (Sommerschild, 1998) Barn får altså kompetanse gjennom det som andre ofte kallar for mestringsopplevingar.

Noko som Sommerschild(1998) trekk fram som eg syns er veldig viktig for at barn skal få mestringsopplevingar, er at for at barn må få kunne erfare og lære, må oppgåvene som elevene får harmonere med moglegheitene dei har. Det er viktig at ein tar ting steg for steg når barn skal lære noko. Har ein for vanskelege oppgåver vil barna ikkje få det til. Då vil dei gi opp og kjenne at dei ikkje strekker til. Samtidig er det viktig at barna har noko å strekke seg etter, slik at dei kjenner på at dei møter og mestrar motgang. Dette er ein vanskeleg og viktig balansegang.

Harter har utvikla ein teoretisk modell for å registrere eigne oppfatningar av sjølvbilde. Modellen er bygd både på individets overordna oppfatning av eigenverd, og individets vurderingar av kompetanse. I kvart kompetanseområde blir det spurt etter to ulike vurderingar. På den eine sida korleis individet bedømmer sin eigen kompetanse, og på den andre sida kor viktig vedkomande syns det er å være god på det aktuelle området. Hypotesen var at jo større samsvar det er mellom eigne ferdigheter og eigne normer for kva som betyr noko, jo betre vil sjølvbildet og kjensla av eigenverd bli. (Sommerschild, 1998)

Empiriske studiar for å prøve ut hypotesen viste at det var høy korrelasjon mellom skårar for den globale eigenverdiskjensla, skårar for kompetansevurdering og skårar for sosial tilbagemelding. Forskarane fant at eit tett samanheng mellom oppfatning av eigne ferdigheter og eigne verdinormer var utslagsgivande for eit godt sjølvbilde. Men viss den sosiale

tilbakemeldinga samtidig blei opplevd som lite tilfredsstillande, trakk dette eigenverds kjensla ned. Dette fortel oss at det er vanskelig for et barn å bygge sin sjølvkjensle berre på egne krefter. Men god sosial tilbakemelding er ikkje nok til å oppretthalde eit godt sjølvbilde hos eit barn som ikkje kjenner at det strekk til. (Sommerschild, 1998)

Resiliens er eit omgrep som er omtala i forbindelse med mestring. Ein del forskning har vore retta mot barn som klarar seg godt trass i vanskelege oppvekstvilkår. Resiliens kan omsettast med motstandskraft. Resiliente barn (og omtala som løvetannbarn), er barn som har tilsynelatande stor motstandskraft mot forhold som elles kunne føre utviklinga i ei uheldig retning. Oppveksttilhøva kan ha vore prega av ustabile og valdelege familieforhold, mishandling, fattigdom og så vidare. Alle desse forholda er risikoforhold for barns utvikling, helsemessig, kognitivt og psykososialt. Desse barna ser ut til å ha utvikla ein resistens mot negative erfaringar, ved å klare å fokusere på det som er positivt og klarer trass alt å utvikle eit positivt sjølvbilde. (Befring, 2004)

Mestring og resiliens er ikkje heilt det same, sidan resiliens er uløyselig knytt til vedvarande risiko. Mestring er bygd på å takle utfordringar, men ikkje vedvarande risiko. Mestring er og bygd meir på læring enn resiliens er.

Harter undersøkte også kva som kjenneteiknar barn med høg og lav sjølvkjensle, og i følge Sommerschild(1998) likner skildringane av barna med høg sjølvkjensle mykje på skildringane av dei motstandsdyktige barna i resiliensforskinga. Dei har tru på egne krefter, tar initiativ, er sjølvstendige og nysgjerrige, beskriver seg sjølv positivt, er stolte over egne ferdigheiter og tåler skuffelse, kritikk og forandring.

Bandura som har hatt stor innverknad på korleis ein ser på læring har introdusert omgrepet «self-efficacy» som handlar å ha tru på at ein kan påverke sin eigen situasjon, så ein kan ha ein viss kontroll over egne livshendingar. Det handlar som Befring(1994) seier det om å være aktør i eige liv. Dei som har utvikla «self-efficacy», har personleg kompetanse til å være herre i eige liv og kjenner seg vellukka. Dei opplever tryggleik og mening i det å være i stand til å planlegge for det som skal komme. Dei som ikkje opplever at dei kan påverke eige liv og heller ikkje har tru på at dei kan klare det, vil oppleve bekymring, maktesløyse eller desperasjon og vil lett bli kasteballar mellom institusjonar i samfunnet. (Befring, 2004)

Den beste måten å oppnå oppleving av kontroll over egne livshendingar på, er ifølge Bandura gjennom mestringsopplevingar. Slike erfaringar gir ekte og direkte tilbakemelding om personlege ressursar, noko som bidrar til utvikling av sjølvtilitt. Den nest mest effektive måten å utvikle tiltru til livskontroll er gjennom sosiale modellar. Ved å sjå at folk som liknar ein sjølv, kan lukkast gjennom stor innsats skaper tiltru til at ein sjølv kan klare å gjere det same. Overtaling gjennom pågåande motivering er den tredje strategien for å styrke folks tiltru på at dei har det som trengst. Overtaling er verbal motivering, men og rettleiing gjennom å strukturere situasjonen slik at dei styrkar vilkåra for å lykkast. Den siste kjelda for å utvikle «self-efficacy» er å tolke stress-signal og spenningar i kroppen sin på ein positiv måte i samband med ulike oppgåver. Det essensielle vil være å styrke fysisk status, redusere stress og negative emosjonelle kjensler og tankar. (Befring, 2004)

Sommerschild(1998) seier at eit barn treng tilhøyring og kompetanse. Viss barna har dette vil kjensla av eigenverd bli større og sjølvbilde bli betre. Og forskning viser at barn med godt sjølvbilde har stor motstandskraft, altså mestrar livet.(Sommerschild, 1998)

Mestring er altså eit omgrep som inneheld mange ting men for å oppnå mestring må ein ha godt sjølvbilde, god kjensle av eigenverd, eller «Self-efficacy» som Bandura seier det. Godt sjølvbilde får ein viss ein har tilhøyring og kompetanse ifølge Sommerschild og ved trua på at ein kan påverke sin eigen situasjon ifølge Bandura. Harter meiner at jo større samsvar det er mellom egne ferdigheter og egne normer for kva som betyr noko, jo betre vil sjølvbildet bli. Men kva skal til for at ein får tilhøyring og kompetanse eller trua på at ein kan påverke sin eigen situasjon? Jo det er blant anna trygg tilknytning og mestringsopplevingar.

Barn blir motstandsdyktige og mestrar livet viss dei har godt sjølvbilde, men sjølvbilde blir og påverka av mestringsopplevingar. Mestring kan være å mestre livet, eller mestre ulike situasjonar. Uansett er mestringsopplevingar viktige for barns utvikling.

Barna eg beskriv i innleiinga mi er barn som slit på ulike områder og er barn som ikkje mestrar livet. Desse er barn som treng å få betre kjensle av eigenverd og betre sjølvtilitt. Dei treng mestringsopplevingar! Berget og Braastad(2008) beskriv at garden er ein ypparleg plass å få mestringsopplevingar på. Dette fordi arbeidsoppgåvene kallar på barna, og utføring av oppgåvene gir umiddelbare svar. For eksempel så sluttar grisane å hyle når dei får mat.

Berget og Braastad(2008) meiner og at erfaringane på garden kan gi mestring på fleire plan: mestring av å være til nytte, mestring av kroppslege ferdigheiter, samarbeid, uthaldenheit og så vidare. Dette handlar om at ein har utruleg stor variasjon på oppgåvene på garden.

Mestring av å være til nytte fordi dyr treng folk som tar vare på dei, og mestring av samarbeid fordi ofte må ein samarbeide med andre for å få til ting på garden. Mestring av kroppslege ferdigheiter fordi at dei fleste oppgåvene på garden er praktiske og du må bruke kroppen din.

4 Sosial kompetanse

Som eg har sagt i innleiinga så er sosial kompetanse viktig for livskvaliteten til menneske fordi sosial kompetanse handlar om å mestre ulike situasjonar og det er viktig for å førebygge problem. Forsking har funne samanheng mellom barns sosiale kompetanse og deira sosiometriske status, altså i kva grad dei inkluderast eller avvisast av medelevar. Dette påverkar trivsel og går utover skulefaglege prestasjonar. (Ogden, 2009) Tidlegare har det vore undervurdert kor stor betydning sosial kompetanse har for mestring av skulekvardagen. (Lamer 1997) Sosial kompetanse er viktig for å førebyggje emosjonelle, mentale og åtferdsmessige manglar. (Lamer, 1997; Ogden, 2007) Samfunnet i dag er meir sosialt komplisert enn tidlegare og har mange raske endringar som gjer at sosial kompetanse har større betydning og fått større fokus. (Lamer, 1997; Ogden, 2009)

Gjennom oppveksten har barn mange utviklingsoppgåver. Dei viktigaste er å skaffe seg og halde på venner, prestere og lykkast på skulen, og å følge normer og reglar i familie, skule og samfunn. For å mestre desse, treng barn kompetanse i vid forstand. Ogden(2009) brukar omgrepet personleg kompetanse som delast inn i kognitiv kompetanse, fysisk kompetanse og sosial kompetanse. Men kva er sosial kompetanse? Det er eit ganske mykje brukt omgrep dei siste åra og dei fleste har ein ide om kva det er snakk om. Lett forklart «Det handler om å mestre samspill med andre» (Lamer, 1997, s. 19) eller «kunsten å omgås hverandre». (Pape, 2000, s. 21) Sosial kompetanse bygger delvis på fysisk og kognitiv kompetanse, fordi det er nødvendig å beherske verbalt og nonverbalt språk for å kunne planlegge sosial kompetent åtferd. Men sosial kompetanse har og ein eigenart! Korleis barn kjem overeins med andre barn er ein god indikator på noverande og framtidig kompetanse. (Ogden, 2009). Behovet for å ha venner og å bli godtatt blant jamnaldrande er ei viktig drivkraft for den sosiale åferda. (Ogden, 2009; Lamer, 1997) Sosial kompetanse er ein føresetnad for vennskap, samtidig som vennskap bidrar til å utvikle og nyansere den (Pape, 2000)

Sosial kompetanse er også omtalt som sosial intelligens. Ifølge Goleman referert i Ogden(2009) kan sosial intellegens delast inn i 2 kategoriar; sosial bevisstheit som handlar om kva vi oppfattar av andre, og sosial fasilitering som er korleis man brukar denne

bevisstheita. Det er stor forskjell på å vite kva som er det rette å gjere i ein situasjon og det å gjere det sjølv. Det handlar om motivasjon og evner. (Pape, 2000)

Det er mange ulike definisjonar av sosial kompetanse. Garbarino har ein definisjon som er mykje brukt.

Et sett av ferdigheter, holdninger, motiver og evner som trengs for å mestre de viktigste settinger som individer med rimelighet kan forventes å møte i det sosiale miljøet som de er en del av, samtidig som deres trivsel maksimeres og framtidige utvikling fremmes. (Ogden, 2009, s 206).

Garbarino framhevar at barn prøver å dekke universelle behov på ein kulturell og samfunnstilpassa måte.(Ogden, 2009) Dette er ein definisjon som vektlegg det gjensidige samspelet mellom den sosiale og den individuelle sida. (Lamer, 1997)

Ogden sin definisjon av sosial kompetanse har eit funksjonelt perspektiv:

Sosial kompetanse er relativt stabile kjennetegn i form av kunnskap, ferdigheter og holdninger som gjør det mulig å etablere og vedlikeholde sosiale relasjoner. Den fører til en realistisk oppfatning av egen kompetanse, er en forutsetning for sosial mestring, og for å oppnå sosial akseptering eller etablere nære og personlige vennskap. (Ogden, 2009, s. 207)

Sosial kompetanse er ikkje det same som sosialt ønska åtferd. Sjølv om sosialt kompetente barn kan tilpasse seg normer og reglar, kan dei også hevde egne rettigheter og meiningar. Sosialt kompetente barn er fleksible og tilpassar seg nye miljøkrav eller prøvar å endre miljøet slik at det passar betre til deira egne personlege mål. (Ogden, 2009)

Drivkreftene bak sosial kompetanse er positive relasjonar med omsorgsfulle vaksne og barns sjølvregulering. Trygg tilknytning til oppmerksame vaksne er viktig. Barns sjølvregulering handlar om korleis barn gradvis utviklar kontroll over si merksemd, kjensler og åtferd. Utvikling av sosial kompetanse verkar å følge eit spiralprinsipp, der barn med aukande alder kjem tilbake til dei same tema, men på stadig nye utviklingsnivå. I tillegg til å ha desse sosiale ferdigheitene så er trua på seg sjølv viktig. (Ogden, 2009)

4.1 Sosiale ferdigheiter

Skillet mellom sosial kompetanse og sosiale ferdigheiter er ofte uklar. Sosiale ferdigheiter blir ofte beskrive som delkomponentar i sosial kompetanse. (Lamer, 1997; Ogden, 2009) Sosial kompetanse er det overordna omgrepet som og inneheld uobserverbare ferdigheiter. (Lamer, 1997) Sosial kompetanse kan beskrivast som sosiale ferdigheiter, samt kunnskap om korleis og i kva situasjonar dei kan brukast. (Ogden, 2009; Pape 2000) Ferdigheiter kan definerast som eitkvart åtferdsmønster som kan tilegnast gjennom læring og uttrykkast frivillig. Sjølv om dei fleste barn er disponert for å utvikle seg sosialt, så må sosial åtferd lærast og barn må være motiverte for å ta ferdigheitene i bruk. (Ogden, 2009)

Sosiale ferdigheter lærast gjennom observasjon, øving og tilbakemelding, og består av spesifikk og konkret verbal og non-verbal åtferd. Sosiale ferdigheiter omfattar å ta initiativ og respondere på måtar som er tilpassa situasjonen og som gir ønska resultat. (Ogden, 2009) Når barn skal lære sosiale ferdigheiter er både individuelle og miljømessige føresetnader viktige. (Lamer, 1997; Ogden, 2009) Når eit barn har tileigna seg eit minimum av motoriske og språklige ferdigheiter, kan ein konsentrere seg om korleis dei kan brukast for å nå sosiale mål. Sosial ferdighetsundervisning er viktig for at skulen skal lykkast med å inkludere barn med spesielle behov. (Ogden, 2009)

For å kunne hjelpe barn som sliter med dårleg sosial kompetanse så er det viktig å få operasjonalisert omgrepet. Det er fint med gode definisjonar, men vi treng og konkretisering og inndelingar i sosiale ferdigheiter. Det er fleire oppgjennom som har vore opptatt av dette. Lamer (1997) er opptatt av å få ein felles fagleg forståing av omgrepet sosial kompetanse. Ho har laga eit program for læring av sosial kompetanse i barnehagen; Du og jeg og vi to! Ho har definert 5 sosiale ferdighetsområde: Empati og rolletaking, prososiale haldningar og handlingar, sjølvkontroll, sjølvhevding, og leik og glede. Prososiale handlingar er positive sosiale handlingar som er frivillige og har til hensikt å hjelpe andre. (Lamer 1997)

Eg vil likevel fokusere på dei 5 ferdighetsområda som Gresham og Elliot referert i Ogden(2009) har delt sosial kompetanse inn i som er; empati, samarbeid, sjølvhevding, sjølvkontroll, og ansvarligheit. Det er fleire felles med dei som Lamer(1997) har, dei er veldig

anerkjente og brukarvennlege på mange område. Desse fem ferdigheitsområda balanserar og på ein god måte individet sine målsetningar og omsynet til andre og fellesskapet.

Empati er å vise omtanke for og ha respekt for andre sine kjensler og synspunkt. Empati består av ein kognitiv komponent som handlar om å kunne sjå ting frå ein annan sin synsvinkel. Det består og av ein emosjonell komponent som handlar om å kunne leve seg inn i andre sin situasjon. Upopulære barn som berre tenker på seg sjølve, er barn som treng å lære empati. Empati er nødvendig for å kunne ta omsyn til andre og for å kunne samarbeide.(Ogden, 2009)

Samarbeid omfattar å dele med og hjelpe andre, og følge reglar og beskjedar. I samarbeid med jamnaldrande er partane er ganske likeverdige og det vil være på ein anna måte enn med vaksne. I samarbeid med vaksne er forholdet asymmetrisk og barna må i større grad følge beskjedar og reglar som den vaksne bestemmer. Samarbeidsferdigheitene brukast på mange områder i livet; i leik, på skulen, på fritida, og i arbeid.(Ogden, 2009) Barn som ikkje kan å samarbeide og barn som ikkje har venar og er einsame er barn som treng å lære samarbeid.

For å kunne fungere i samfunnet og kunne samarbeide med andre er og ansvarligheit viktig. For barn og unge handlar ansvarlig åtferd om å overhalde familien sine og samfunnet sine normer og reglar, å halde avtaler og generelt være til å stole på. Barn som skrik, slår og kastar ting etter lærerane sine treng blant anna å lære ansvarligheit. For at barn skal utvikle slike ferdigheiter, må dei få anledning til å vise ansvarlig åtferd gjennom å få organisere eigen tid og planlegge egne aktivitetar. Ein føresetnad for ansvarligheit er altså tillit! (Ogden, 2009)

Men for å komme seg fram i livet treng ein ikkje berre å kunne å samarbeide med andre og ha ansvarlig åtferd, men og å kunne hevde egne rettigheter når desse blir utfordra eller trua av andre. Sjølvhevdande åtferd handlar om å gi uttrykk for meiningar, behov og kjensler, og prøvar å få forståing og respekt for disse, samtidig som ein unngår å oversjå eller såre andre sine meiningar, behov og kjensler. Sjølvhevdande barn markerar seg sosialt og kan gi uttrykk for egne meiningar og standpunkt også når dei går imot andre sine meiningar. (Ogden, 2009) Barn som nesten er usynlege, som er veldig beskjedne og prøver å gå i eitt med tapeten er barn som treng å lære sjølvhevdande åtferd.

I tillegg til å kunne hevde seg sjølv er det viktig med sjølvkontroll, som handlar om å bringe kjensler under intellektuell kontroll. Det handlar ikkje om å undertrykke kjensler, men om viljestyring av når og korleis kjenslene skal uttrykkast. I dette inngår sinnemestring, å handle adekvat på erting, å mestre sinne i konflikhtar og å ta imot kritikk på ein god måte. Barn som er veldig sinte veldig ofte og som lar det gå ut over folk og ting rundt dei, er barn som treng å lære å styre sinne sitt og kontrollere korleis dei kan uttrykke det. I sjølvkontroll inngår også konfliktløysing som handlar om å godta at menneske er ulike, å godta jamnaldrande sine forslag til aktivitetar og å reagere adekvat på press frå jamnaldrande. Her ser ein at sjølvkontroll er viktig blant anna for å fungere i leik. Sjølvkontroll føresett at barn er bevisste på eigne kjensler, kan kontrollere sterke kjensler, kontrollere sin impulsivitet og tenke seg om før dei handlar. (Ogden, 2009) Barn som ikkje verkar som dei har kjensler som er likegyldige treng å lære seg å bli bevisst på eigne kjensler.

Det å kjenne sine eigne kjensler er og viktig for å kunne utvikle empati. Dermed er ringen slutta, vi er tilbake ved det første ferdigheitsområdet igjen. Dette viser at dei ulike ferdigheitsdimensjonane er avhengige av kvarandre og går over i kvarandre. (Ogden, 2009)

Barna som eg beskreiv i innleiinga mi er altså barn som har manglar i sosiale ferdigheiter og treng å lære dei. Det kan være barna som går i eitt med tapeten som treng å lære sjølvheving eller det kan være dei barna som har problem med sinne som treng å lære sjølvkontroll. I mange situasjonar er det ofte fleire type ferdigheiter som barna treng å lære. Barn som berre tenker på seg sjølv treng å lære empati og ansvarligheit. For barn som mobbar og barn som blir mobba, barn som ikkje har venner og barn som har dårleg sjølvbilde så er det nok meir samansett. Ein treng å sjå på det enkelte barnet og starte med å lære ulike sosiale ferdigheiter skritt for skritt og legge til rette for mestring. Så er det og veldig viktig for at barna skal bli sosialt kompetente at dei får kunnskap om korleis og i kva situasjonar dei kan brukast. For sosial kompetanse inneber ei samtidig mestring av og avveging mellom dei sosiale ferdigheitene. (Ogden, 2009)

Sosial kompetanse er eit omfattande omgrep men vi kan enkelt sei at « Det handler om å mestre samspill med andre». Sosial kompetanse er dermed viktig for å ha god livskvalitet, for samspel med andre kjem ein utfor på ulike måtar gjennom heile livet. Sosial kompetanse er og viktig for å førebygge emosjonelle, mentale og åtferdsmessige manglar. Sosial kompetanse er bygd opp av sosiale ferdigheiter som empati, samarbeid, sjølvhevding, sjølvkontroll, og ansvarligheit. Sosial kompetanse inneber ei samtidig mestring av og avveging mellom dei sosiale ferdigheitene.

Eg vil i denne undersøkinga sjå på om Garden kan være ein arena for læring av sosiale ferdigheiter for barn som slit med sosial kompetanse.

5 Metode

Metode er eit verktøy og ein framgangsmåte for å kome fram til ei løysing på ei problemstilling innan forskning. Problemstillinga mi for denne studien har vore: *Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?* For å svare på mi problemstilling har eg brukt kvalitativ metode. Eg vil i dette kapitlet grunngi og gjere reie for mine metodiske val frå starten til den ferdige oppgåva.

Dalen (2011) seier at kvalitativ forskning har som hovudmål å utvikle forståinga av fenomen som er knytt til personar og situasjonar i deira sosiale verkelegheit, altså den subjektive opplevinga av noko. Den kvalitative forskaren er fokusert på faglig djupeorientering, med vekt på forståing av meningsinnhald. (Befring, 2007) Målet for mi masteroppgåve er å få innsikt i korleis barn opplever å være saman med dyr og om dei får noko sosialt læringsutbytte av det. Det er og viktig å få bondens oppleving av barnas utbytte. Problemstillinga mi går inn i barns opplevingsverd derfor har det vore hensiktsmessig for meg å velje kvalitativ metode.

5.1 Hermeneutikk

Det er med kvalitativ metode lagt til rette for dynamisk samspill mellom forskar og informant. Samspelet gir forskaren moglegheit til å hente ut subjektive meningar frå informanten. Det er i denne prosessen meningar blir til tolkingar. Så i prosessen med presentasjonen og analysing av resultata frå undersøkinga brukar eg hermeneutikk, som handlar om fortolking av mening. Hermeneutikk handlar altså tolke og fange aktørforståelsen inn i eit teoretisk perspektiv. (Befring 2007) Det enkelte budskap forståast i lys frå ei heilheit, men også at heilheita prøvast å tilpassast den enkelt delen (Dalen, 2011) I denne undersøkinga har eg samla data ved lydfiler innhenta ved intervju. Så har eg transkribert for deretter å tolke informantane sine utsegn. Eg har på den måten omforma tale til tekst. Den hermeneutiske

spiral handlar om fortolgingsprosessen der prosessen er ein vekselverknad mellom tekst og tekstforståing på ulike nivå av innsikt. Alt frå forforståing til førsteforståing til delforståing og heilheitsforståing For kvar gong ein går gjennom materialet sitt vil ein sjå på det med nye auge og auka innsikt.(Befring, 2007)

5.2 Kvalitativt forskingsintervju

Eg har valt å bruke kvalitativt forskingsintervju fordi det er spesielt godt egna for å få innsikt i eigne erfaringar, tankar og kjensler hos informantane. (Dalen. 2011)

For å finne ut om kontakt med dyr kan hjelpe barn å utvikle sosiale ferdigheiter, er det relevant og interessant å intervju barna sidan det er dei som sjølve opplever kontakt med dyr, dei har førstehandskunnskapen. Eg skal intervju barn som har kontakt med dyr gjennom Garden som pedagogisk ressurs(GSPR) i ein alternativ skuledag på ein Inn på tunet gard. Eg vil også intervju bønder/Inn på tunet tilbyderar som har sett desse og andre barn saman med dyr og ser utviklinga barn har. Det kan være lettare å sjå utvikling utanfrå, og vaksne som jobbar med GSPR har ein interesse for dette fagfeltet og evne til å reflektere rundt det på ein annan måte enn barna.

Eg treng å sette rammer for samtalen eg skal ha med informantane mine, slik at eg får informasjon om det temaet eg vil belyse. Det er likevel viktig for meg at innanfor desse rammene så får informantane fortelje mest mogleg fritt. Derfor er det hensiktsmessig for meg å bruke semistrukturert intervju. Der vil eg bruke opne spørsmål for å få informantane til å fortelle mest mogleg med eigne ord, men eg vil likevel ha spørsmål som lager rammer.

5.3 Utval

Eg tar sikte på å intervju 4-5 barn og 1-2 bønder/inn på tunet tilbydarar. Barna skal gå på barneskulen og ha vore med på GSPR-tilbodet i minst 5 månadar.

Eg vil intervju barn som har utfordringar med sosial kompetanse. Eg skal ikkje intervju nokon med ei spesiell diagnose, men med utfordringar med sosial kompetanse generelt. Eg tar utgangspunkt i Gresham og Elliot(1990) sine 5 ferdigheitsområder; empati, samarbeid, sjølvhevdning, sjølvkontroll, ansvarligheit. Så eg definerer utfordringar med sosial kompetanse slik at barna må ha problem på minst eit av desse ferdigheitsområda. Bøndene/inn på tunet tilbyderane skal ikkje måtte definere dette etter eigne synspunkt, men det skal være faglig grunna . Derfor tar eg utgangspunkt i at barna må ha eit mål på eit av desse 5 ferdigheitsområda i IOP`en sin, eller at det i alle fall er ei uttalt utfordring frå lærarar på skulen at dei har ei slik utfordring.

5.4 Søk etter informantar

Planen var å ta kontakt med ein kontaktperson for Inn på tunet hos fylkesmannen for å få tips til kva gardar eg skulle kontakte når eg skulle finne informantar. Då eg kom så langt i prosessen at eg skulle ta kontakt med informantane, hadde Inn på tunet fått oversiktlege heimesider med kva type tilbod dei hadde. Så eg fant informasjon om bønder på Inn på tunet gardar som hadde tilbodet Garden som pedagogisk ressurs på Østlandet og tok kontakt på e-post og telefon. Då eg fekk tak i bøndene spurte eg om dei hadde alternativ skuletilbod og om dei i tilfelle kunne tenke seg å være med på intervju. Eg spurte også om dei hadde barn som passa informantkriteria mine, og om dei eventuelt kunne spørje barna for meg om å stille til intervju.

Då eg starta å kontakte Inn på tunet tilbyderar fekk eg først mange positive tilbakemeldingar. Det at eg var interessert i å skrive om dette syns dei var spanande. Fleire av gardane hadde ikkje på noverande tidspunkt eit alternativt skuletilbod der dei brukte dyr, berre andre

variantar av Garden som pedagogisk ressurs. Andre hadde ikkje tid då dei forstod at det å være med, innebar å spørje barn om å være med og skaffe samtykke frå foreldra. Derfor var eg veldig glad då eg endeleg fekk tak i ein bonde som var veldig positiv, stilte sjølv til intervju og ville spørje barna for meg!

Då eg planla prosjektet mitt, tenkte eg at det ideelle var å ha 2 barn og ein bonde frå 2 ulike gardar. Når det viste seg vanskelig å få tak i informantar, så bestemte eg meg for ikkje å vente å sjå om eg klarte å få tak i barn frå fleire gardar, men ta så mange (maksimum 4) frå den første garden der bonden var positiv og eg hadde fått ein avtale. Ungane som var på det tilbodet gjekk i slutten av barneskulen og på ungdomskulen. Eg bestemte meg og for å utvide kriteria for utvalet frå barn i barnskulealder til å omfatte barn i barne- og ungdomskulealder. På grunn av at det hadde gått lang tid og at eg fekk mykje informasjon valte eg og å ikkje prøve å få tak i ein bonde/Inn på tunet tilbydar til heller.

Det endelege utvalet mitt består av 1 bonde/Inn på tunet tilbydar, referert i oppgåva vidare til som bonden. Det består og av 4 barn, som går er frå 6. til 9. klasse. Eg har gitt informantane dei fiktive namna, Truls, Lars, Einar og Benjamin.

5.5 Planlegging av intervju

For å skape eit tillitsforhold mellom meg som intervjuar og barna før intervjuet skal eg være med barna på alternativ skule på garden ein dag slik at vi blir litt kjent. På slutten av denne dagen vil eg gjennomføre intervju med dei. Eg vil ha intervjuar på garden, som er ein kjent arena for barna og der det er naturleg å snakke om dyr og oppgåver på garden.

Eg har jobba mange år i barnehage og trur eg har ein viss forståing av barns kvardag og kan å få kontakt med og å snakke med barn. Dette er ein stor fordel når eg skal intervju barn. I intervjusituasjonen er det viktig for meg å presisere for barna at dei har viktig informasjon om det å være saman med dyr, som eg har behov for. Dette for at det har vist seg at det er viktig at intervjuar opptrer formelt fordi barna då opplever å bli tatt på alvor og då har lyst til å dele informasjonen dei sit med. Fråveret av vaksen rettleiing og korreksjon til det barna seier blir ofte oppfatta som positivt av barna. (Dalen 2011)

Ein stor del av planlegginga besto av å lage intervjuguidar. Intervjuguidane søker å innehalde spørsmål som dekker sentrale tema som til saman dekker dei viktigaste områda studien skal belyse. Eg brukar traktprinsippet der dei første spørsmåla er generelle, som skal prøve å få informantane til å slappe av. Etterkvart fokuserer spørsmåla på meir sentrale og kjensleladde tema. Mot slutten blir det avrunda med meir generelle spørsmål igjen. (Dalen, 2011) Eg prøvde som sagt å lage opne spørsmål som skulle få informantane til å fortelle mest mogleg med eigne ord, slik at det var omtrent som ein samtale, men samtidig hadde eg spørsmål som fekk fokuset inn på temaet eg ville belyse.

Det å lage spørsmål som var enkle og konkrete nok for barna, var ei utfordring. Dette fordi barn forhold seg mykje meir konkret til ting enn det vi vaksne gjer og abstrakt tenking er vanskeleg. Eg har og etterstreva å ikkje ha spørsmål som kan gjere at barna føler seg utsett eller som får negative konsekvensar for dei.

Eg har organisert intervjuguiden til barna i grupper etter forskingsspørsmåla mine. Det første var; *Korleis opplever barn kontakt med dyr?* Eg starta med spørsmål om kva klasse dei går i og kor lenge dei har vore der for å starte enkelt og konkret, og for å at eg skulle få ei oversikt. Så fortset eg med spørsmål om dei kan fortelle om ein vanleg dag på garden før eg går inn på det å være saman med dyr, mestring, læring og kjensler. Det neste forskingsspørsmålet er; *Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?* Under dette spør eg om korleis det er å samarbeide med andre og om venskap på garden. Det siste forskingsspørsmålet mitt er *Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførst til menneskelege relasjonar?* Under dette spør eg spørsmål om korleis det har vore på skulen etter dei starta på garden, om dei ser nytte av det, før eg avsluttar med å spørje om det er noko meir dei vil fortelle.

Då eg skulle lage intervjuguiden til bonden så har eg tenkt på at dei ikkje nødvendigvis har pedagogisk utdanning, og det har vore viktig med tanke på ordvalet når ein lagar spørsmål. Det er og viktig å ikkje ha leiande spørsmål, der det var tydelig kva som er «rett»/forventa svar.

I intervjuguiden til bonden så har eg hatt problemstillinga som overordna og laga spørsmål utifrå den og faglitteratur som eg har satt meg inn i. Eg trur eg har fått dekkja omtrent dei same områda som i intervjuet med barna. Eg startar med enkle og konkrete spørsmål her også, med kor lenge dei har drive tilbodet, kva som gjorde at dei starta og så vidare. Dette for at det er

greie spørsmål å starte med og det var greit for meg å få ei oversikt over organisering og innhald. Så går eg over til kva dei erfarer at barna får ut av tilbodet, før eg går meir spesifikt inn på barn sine opplevingar med dyr. Deretter har eg spørsmål som går spesifikt inn på dei 5 ferdigheitsområda innafor sosial kompetanse, før eg avsluttar med moglegheita for å tilføre noko meir.

Eg vil ta opp intervju på bandopptakar, slik at eg kan være tilstade i intervju situasjonen og samtidig få med meg alt informantane seier. Eg vil skrive notatar om omgivnadane og ting som skjer undervegs. Etter intervju er gjennomførte, vil eg transkribere dei for å få informasjonen om til tekst. Gjennom denne prosessen vil eg bli godt kjent med dataa mine og allereie starte tolkingsprosessen.

Før eg drog ut i felten hadde eg prøveintervju, der eg prøvde ut intervjuguidane på ein medstudent. Dette var veldig nyttig for å øve seg på situasjonen, kva eg skulle sei, ha lange nok pausar, og for å teste spørsmåla mine. Nokre av spørsmåla eg hadde laga var litt for abstrakte og vanskelege å svare på, så dei gjorde eg litt om på eller kutta ut før eg reiste til garden.

5.6 Gjennomføring av intervju

Då eg kom på garden på morgonen vart eg godt tatt imot av bonden og barna. Dei starta med fjøsstellet der eg fekk være med. I tillegg til barna og bonden var det og ein lærar med, som gjorde at dei var 2 vaksne. På slutten av dagen fekk eg ha intervju med barna ein og ein. Eg opplevde det veldig positivt å ha vore saman med barna på fjøsstellet på førehand fordi vi hadde allereie då fått ein kontakt. Det at eg visste litt om kva dyr som var på garden og oppgåvene barna hadde, gjorde at det var lettare for meg å ha oppfølgingsspørsmål. Eg kunne spørje meir konkret om det eg hadde sett på garden, som gjorde at barna kunne fortelle meir. Gjennom intervju med barna fekk eg mange gode svar, men opplevde også at nokre av barna hadde korte svar på ting og intervju tok ein del kortare tid enn forventa. Intervju tok mellom 9 og 14 minutt. Ved eit par anledningar starta barna å snakke om personlege ting som ikkje hadde med saka å gjere, dette redigerte eg vekk i etterkant. På dei 2 første intervju satt vi

inne i opphaldsrommet. På det første intervjuet kom der inn nokon i andre enden av rommet, på slutten av intervjuet. Informanten vart litt forstyrta, men eg fekk ho inn på sporet igjen og eg trur ikkje det øydela noko av intervjuet. Vi fekk sitte i fred på det andre intervjuet, med berre litt prating i naborommet. Dei 2 siste intervju hadde vi inne på eit kontor og der fekk vi sitte heilt uforstyrta.

Etter at barna hadde reist for dagen hadde eg intervju med bonden. Bonden brann for dette arbeidet, ho satt av tid og eg fekk mykje informasjon. Det å intervju ein vaksenperson som ser ting utanfrå og som har lettare for å sette ord på ting var veldig interessant.

5.7 Tolking og analysering

Då eg kom heim etter intervju og skulle begynne å transkribere, oppdaga eg fort at munnleg samtale ikkje lett kan overførast til skriftleg materiale. Tonefall, folk som snakkar samtidig, pausar, kropp-språk, lydar som ehm, m, Mm og ikkje minst dialektar. Eg har gjort mitt beste, og trur eg får fram essensen av meininga i det som har vorte sagt. Men eg har blitt meir bevisst at gjennom transkriberinga har eg allereie starta tolkingsprosessen. Sidan eg har vore på austlandet å intervju, så har eg valt og transkribere informantane sine utsegn til bokmål sidan ordvala deira er ganske ulikt nynorsk. Derfor vil sitata av informantane være på bokmål, mens mine betraktningar og tankar vil være på nynorsk som resten av oppgåva.

Etter transkriberinga kom tida for koding. Eg vurderte å bruke kodingsprogrammet NVIVO, men kom fram til at i ei såpass lita undersøking som mi så var dette programmet ikkje nødvendig. Eg måtte finne min eigen måte å sortere og kode på. Eg laga fargekodar på dei ulike informantane, slik at det var lett å vite kven som sa kva når eg seinare skulle presentere resultata. Eg tok utgangspunkt i intervjuguidane mine når eg laga kategoriar. Eg brukte ikkje kvart enkelt spørsmål, men koda etter tema. Dei 3 forskningsspørsmåla «Korleis opplever barn kontakt med dyr?», «Kan erfaringa av kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?», «Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?», var dei første tema eg koda etter. Intervjuguiden til bonden var litt ulik den til borna og for at det skulle bli ryddig hadde eg sosiale ferdigheiter

som eitt eige tema, istadenfor å ta det inn under forskningsspørsmåla. I tillegg har eg mestring som eit tema, då eg spurte både barna og bonden om dette. Det siste temaet bondens rolle var eit tema som kom opp i intervjuet med bonden.

Etter kodinga, las eg gjennom utsegna mange gonger, for å finne ut kva informantane hadde sagt og kva dei faktisk meinte. Eg gjekk fleire gonger tilbake til transkripsjonen for å sjå i kva samanheng dei hadde sagt dei ulike utsegna i. Deretter begynte eg å skrive presentasjonen av resultata ved å presentere kva dei hadde sagt om dei ulike tema. Først skriv eg kva informantane meiner og for å vise det, har eg minst eit direkte sitat som bygger opp under det. Der informantane hadde ulik informasjon om eit tema har eg presentert begge deler, og tatt med direkte sitat frå dei ulike svara. Eg har ikkje tatt med alt som alle har sagt, men trur eg har fått presentert det som mine informantar ville fortelje om dei ulike temaa. Svara dei hadde på dei første spørsmåla, som kor lenge dei hadde vore på garden og kva dei gjorde når dei var der utgjorde bakgrunn for min presentasjon av garden og informantane.

5.8 Etiske omsyn

Før eg starta denne undersøkinga måtte eg søke om godkjenning frå Norges Samfunnsvitenskaplige Datatjeneste(NSD), sidan eg skulle intervju barn. Det gjorde eg ved å fylle ut eit meldeskjema der eg fortalte om prosjektet og la ved samtykkeskjema og intervjuguidar. Det å lage intervjuguidar så tidleg i prosessen var ei utfordring, men gjorde at eg kom i gang med å sette meg inn i fagfeltet og å få fokus. Med ei lita justering av samtykkeskjemaet fekk eg prosjektet godkjent og det var berre å setje i gang.

Fritt informert samtykke er å rekne som eit av dei heilt sentrale krav ved forskning på menneske. (Fossheim, 2009) Før intervju måtte eg altså få skriftleg samtykke frå alle som skulle intervjuast og sørge for at dei visste kva dei sa ja til. Eg laga to ulike informasjons- og samtykkeskjema til barna og bonden der eg forklarte kva prosjektet går ut på, på ein tilpassa måte. Barna treng meir konkret informasjon og bruk av eit enklare språk enn dei vaksne. Barna var under 15 år, så då måtte eg i tillegg få foreldra sitt samtykke, så dei skreiv og under på samtykkeskjemaet. Samtykkeskjemaet sendte eg til bonden på førehand slik at dei kunne

lese og skrive under. I tillegg så snakka eg med barna i forkant av intervjuet for å informere om kva det gjekk ut på og presiserte at dei hadde rett til å trekke seg når som helst underveis. Dette fordi at eg skulle være sikker på at dei visste kva dei sa ja til og på at dei ikkje hadde ombestemt seg.

Stigmatisering er også noko eg måtte være observant på og prøve å unngå. Derfor var anonymisering viktig og eg har laga fiktive namn på barna. Eg valte å bruke namn og ikkje kodar fordi det er lettare å lese og verkar meir truverdig. Alle opplysningane eg fekk vart behandla konfidensielt. Det er og viktig at eg ikkje beskriv barna og gardane for detaljert slik at det går an å finne tilbake til dei.

Eg har barn som informantar, og då er det nokre ekstra etiske omsyn eg må ta. Barn har lettare for å adlyde vaksne, men er mindre hemma av høflegheit og konvensjonar enn vaksne. (Dalen, 2011) Derfor er det viktig å ikkje ha ledande spørsmål eller måte å snakke på når ein intervjuar barn sidan maktforholdet er skeivt. Gjer ein dette kan ein fort kome inn i ei skeivheit der barnet berre prøver å adlyde deg. Men er ein open og imøtekomande i møte med barna, er dei ærlege og dei gir lettare uttrykk for når dei kjedar seg eller ting er for vanskeleg. Det var også viktig for meg å presisere for barna at eg ville vite korleis det var å være på gard og saman med dyr og ikkje fokusere på kvifor det var dei som var der. Under intervjuet så kan barn plutselig begynne å snakke om heilt andre ting enn det som var spurt om, som kan stille dei eller andre i eit dårleg lys. Då er det viktig at du som intervjuar får samtalen over på noko anna og eventuelt tar denne delen ut av intervjuet etterpå slik at intervjuet ikkje får negative konsekvensar for barna.

Personlig tilknytning til temaet kan være både en fordel og ei ulempe. Du kan få spesiell innsikt og tilgang til elles vanskelige data, men det kan også forblinde og farge synet ditt. (Dalen, 2011) Eg har hatt mange gode opplevingar med dyr og tenkte i utgangspunktet at kontakt med dyr er positivt for barn. Dette gjer at eg kanskje kan forstå litt om kva barna følar og meiner når dei snakkar om kontakta med dyra. Men det kan også forblinde meg ved at eg berre leiter etter positive svar på mine undersøkingar. Det har vore viktig for meg å være klar over gjennom heile prosjektet og eg har prøvd å være objektiv når eg tolka data.

5.9 Validitet

Validitet er eit omgrep henta frå kvantitativ forsking og det handlar om gyldigheit. Validitet viser til om undersøkinga og metoden undersøker det den er meint til å undersøke. (De Vaus, 2002) Truverdigheita er viktig for validiteten i kvalitative studie. (Dalen, 2011; Maxwell, 1992) Ein måte å sikre truverdigheit på er å framstille informantane på rett måte. For å gjere det bør ein investere tid i det miljøet ein skal gjere undersøkinga i. (Dalen, 2011) For å få ei forståing av elevane, bonden og fenomenet Garden som pedagogisk resurs (GPRS), var eg ein dag saman med dei på garden før eg intervjuar dei.

Eg har ei kvalitativ tilnærming til undersøkinga mi og har derfor sett på Maxwell sine fem forståelses og validitetskategoriar i forhold til mi undersøking. Han har laga fem validitetskategoriar som er nyttige innanfor kvalitativ forsking. Deskriptiv validitet handlar om ein kan stole om dei data du viser til er sanne, eller om du berre finn dei på sjølv. Det er viktig å være nøyaktig i heile prosessen og beskrive den, slik at nokon kan gå å tilbake og etterprøve det du har gjort. (Maxwell, 1992) Eg har prøvd å oppnå best mogleg deskriptiv validitet ved å beskrive så detaljert som mogleg kvart steg på i det eg har gjort i prosessen. Det vil likevel vere vanskelig for nokon å etterprøve det eg har gjort sidan alle Inn på tunet gardar er veldig ulike. Eg har og prøvd å få best mogleg deskriptiv validitet ved å transkribere intervjuar sjølv på ein nøyaktig måte.

Tolkingsvaliditet handlar om korleis ein tolkar dei data ein har funne. At ein utifrå det materialet ein har, prøver å få tak i informantane sine tankar, meiningar og kjensler. Ein må mest mogleg vise til direkte sitat slik at ein viser at tolkinga bygger på data. (Maxwell, 1992) Eg har prøvd å få best mogleg tolkingsvaliditet ved i presentasjonen av funna mine, viser til direkte sitat frå informantane. Ved å bruke tema som eg på førehand hadde bestemt meg for og hadde i intervjuguidane mine, så er det ikkje slik at eg tolkar noko mens informantane svarte på noko heilt anna. For at ein skal kunne tolke det informantane seier er det viktig med fyldige skildringar, ved intervju av barn kan dette være utfordrande. (Dalen, 2011) Fleire av elevane hadde nokre korte svar og ein kan stille spørsmål til kor stor grad av validitet eg oppnådde. Men eg stilte oppfølgingsspørsmål og bad dei utdjupe og sjekke om eg hadde forstått dei rett. Eg intervjuar også bonden på garden, så ho kunne komme med innspel på det det som kunne være vanskelig for elevane å svare på.

Teoretisk validitet handlar om i kva grad dei omgrepa og teoriane som forskaren bruker når han tolkar data, er relevante. Altså om korleis det teoretiske grunnlaget er med på å bygge opp og gi ein forståing av informantane sine utsegn. (Maxwell, 1992) Eg har prøvd å begrunne kvifor eg har tatt med den teorien eg har tatt utgangspunkt i teorien ved utforming av intervjuguiden. Når eg begynte analysen av data, såg eg at mestring er eit sentralt omgrep og tok med litt teori om dette i tillegg til det eg hadde frå før. I drøftinga blir mine funn drøfta opp mot teorien eg har brukt og i denne prosessen føler eg at eg såg at teorien eg har tatt med er aktuell.

Generaliseringsvaliditet handlar om i kva grad og til kva situasjonar og grupper resultatet frå undersøkinga kan overførast til. I kvalitativ forskning er ikkje generalisering til store grupper så viktig som i kvantitativ forskning, men undersøkingane er nyttige til å gå i djupna, og dei kan overførast til liknande situasjonar. (Maxwell, 1992) Mine funn kan ikkje generaliserast, men eg går i djupna på nokre elevars og ein bonde si oppleving. Alle alternative skuletilbod gjennom Garden som pedagogisk ressurs er ulike, for eksempel så er nokre barn i grupper andre er åleine. Kva ein gjer mens ein er der, kva dyr som er på garden og kor ofte ein er der er og forskjellig. Men eg trur likevel at mine funn kan overførast til liknande tilbod.

Evalueringsvaliditet handlar om å evaluere resultata og data opp mot samfunnet og normer i det. Er det vi har funne bra eller bør noko gjerast for å forandre dette? Mange forskarar prøver ikkje å evaluere, men dette kan være aktuelt, spesielt viss forskaren har fått eit oppdrag eller tar utgangspunkt i å studere eit «problem». (Maxwell, 1992) Resultata eg har funne viser at for nokre barn som slit med sosial kompetanse, kan det å ha kontakt med dyr i opplæring på ein gard for nokre barn ha positiv påverknad på det å utvikle sosiale ferdigheiter. Dette gjer meiner eg at det bør forskast meir på kva det er med denne kontakta med dyr som er positiv og også utvikle fleire slike tilbod.

5.10 Reliabilitet

Reliabilitet er som validitet henta frå kvantitativ forskning. Mens validitet handlar om gyldigheit, så handlar reliabilitet om pålitelegheit. Reliabilitet er spørsmålet om tilfeldige målefeil. Om kor nøyaktig ein test måler det den måler, altså om ein får same resultat kvar

gong ein måler. (Kleven, 2002) Reliabilitet er et vanskeleg omgrep innafor kvalitativ forskning, fordi at det vil være lite sannsynleg at ein får same resultat kvar gong ein måler sjølv om forskaren og spørsmåla i intervju er dei same. Dette handlar om at ein går inn i menneskes opplevingsverd, og at svara då er subjektive. Spørsmål om pålitelegheit har ein likevel i all forskning. Dalen(2011) seier at reliabilitet i kvalitativ forskning handlar om i kva grad ei undersøking kan etterprøvast. Det handlar om å kunne sannsynleggjere sine funn på ein truverdig måte.

Eg vil her prøve å vise kva eg har gjort for å sannsynleggjere at målingane i mi undersøking er nøyaktige og i kva grad den er mogleg å etterprøve.

Eg har prøvd å gi like vilkår til informantane som deltar i intervju-undersøkinga. Dette har eg gjort ved at barna fekk den same informasjon gjennom informasjonsskriv på førehand.(Vedlegg 2) Dei fekk og same presentasjon av studiens formål i forkant av det enkelte intervju, som alle føregjekk på garden. I intervju med barna brukte eg same intervjuguiden som utgangspunkt for kvart intervju.(Vedlegg 3) Intervjuguiden til bonden var sjølv sagt noko annleis, då eg spurte ho om andrehands-opplysningar, og vaksne har ein meir abstrakt måte reflektere på.(Vedlegg 4) Eg har utforma intervjuguidane med utgangspunkt i teori rundt tema, og eg trur at dei har vore meg til hjelp til å svare på studiens problemstilling.

For at undersøkinga skal være nærast mogleg å etterprøve, har eg prøvd å beskrive alle steg i prosessen så nøyaktig som mogleg. Alt frå val av problemstillinga, til søk av informantar, endeleg utval, intervju og analyse. Det at der er store ulikheiter i «Inn på tunet» gardane og slike alternative skuletilbod, gjer at denne undersøkinga kan være vanskeleg å etterprøve. Men eg har prøvd å gjere prosessen så truverdig og gjennomsiktig som mogleg.

6 Presentasjon og drøfting av resultat

For at det skal være oversiktleg vil eg først presentere mine funn frå intervjuet, for så under kvart delkapittel drøfte dei opp mot teori. Eg vil legge resultata fram temabasert, basert på forskingsspørsmåla mine og andre viktige tema som eg har tenkt på då eg laga intervjuguidane og tema som har dukka opp i svara på intervjuet. Mange av tema går over i kvarandre fordi dei på mange måtar heng saman, men eg har prøvd å legge det fram oversiktleg måte. Hovudtema eg har tatt for meg er: «Korleis opplever barn kontakt med dyr?», «Sosiale ferdigheiter» «Kan erfaringa av kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?», «Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?», «Kva betydning har mestring?» og «Kva rolle har bonden?». Eg har og undertema i presentasjonen.

Informantane består av 4 elevar frå ulike skular som går i alt frå 6. til 9.klasse. Dei har alle vore med alternative skuleopplegget på den same «Inn på tunet» garden i minst 6 månadar. Bonden som driv dette alternative skuletilbodet er og ein av informantane mine. Alle barna har utfordringar med sosial kompetanse på ein eller annan måte, men eg vil av omsyn til barna ikkje utdjupe det her, då det heller ikkje er relevant for oppgåva. Barna har fått dei fiktive namna Truls, Lars, Einar og Benjamin, som eg vil bruke under presentasjon og drøfting.

Denne «Inn på tunet» garden ligg på austlandet, noko meir om kor den ligg vil eg ikkje seie av omsyn til informantane sin konfidensialitet. På garden har dei mange ulike dyr, alt frå kaninar, gjæser, griser og kyr til hestar. Barna er på garden for eit alternativt skuletilbod ein dag i veka. I tillegg til bonden som læremeister så er der med ein lærar som hjelper til med å lage læringsmål som dei jobbar etter. Barna startar dagen i fjøsen, der dei gir mat til dyra, slepper nokre ut og gjer reint bura/båsane deira. Etter fjøsstellet er det tid for lunsj som dei lagar saman. Etter fjøsstellet har dei ulike oppgåver på garden, alt frå maling til snekring til pilking.

6.1 Korleis opplever barn kontakt med dyr?

Fint å være saman med dyr

Nesten alle barna seier at det er fint og gøy å være saman med dyra. «Det er veldig sånn gøy da fordi der får du liksom stelt og arbeidet med dyr.» (Truls) Berre Einar syns det var litt uvant. «Vel, det er litt uvant» (Einar)

Då eg spurte barna om kva dei syns var det beste med å være på garden så uttrykte dei at det å være saman med dyra var ein av dei beste tinga. «Dyra, å være så nært dyr.» (Lars) Men Einar visste ikkje kva han syns var best. «Det vet jeg egentlig ikke helt.»(Einar) Men når eg spurte om kva kjensler dei fekk når dei tenkte på dyra så var Einar positiv. «Nei, det jeg, sånn følelse jeg får sånn, jeg tror de blir glad steller med dem og alt det.»(Einar) Lars syns dette var vanskeleg å svare på «Har ikke peiling.»(Lars)

Enkel kontakt mellom barn og dyr

Bonden syns det verkar som kontakta mellom barn og dyr er lett.

Den er lett iforhold til mennesker, andre mennesker. Jeg ser at, eller dyra er ærlig. De eh de gjør ikke forskjell på mennesker. Det de gjør forskjell på, er hvordan du oppfører deg mot dyret.

Komme i kontakt med kjenslene sine

Bonden brukar hest til sjølvutvikling fordi dyra speiler menneske og visar korleis dei har det. «Så dyra speiler mennesker» «Fordi dyra viser hvordan mennesker har det.» Ho har og opplevd at barn kjem i kontakt med eigne kjensler saman med dyra «barna kan også komme i kontakt med følelser sammen med dyra, som de har lettere for å kjenne på når dyra er tilstede.» Det verkar og som at det er greiare å kjenne på kjensler når barna er der. «Altså hvis de har en dårlig dag så er det ofte de bare blir sittende i høyet og prate med katta.»(bonde)

6.1.1 Drøfting; Korleis opplever barn kontakt med dyr?

Barna opplever det å være saman med dyr som positivt og tre av dei trekk fram det å være saman med dyr som noko av det beste med å være på garden! Sjølv om nokre av gutane syns det var stas å køyre traktor, så er det tydeleg at det er noko spesielt med det å være saman med dyr sidan dei trakk fram dette. Bonden opplever som eg har sett mange gonger, at kontakta mellom dyr og barn kjem lett og naturleg. Klart at ein kan ikkje ta alle under ein kam, for nokon barn er veldig redd for dyr og det vil ta lenger tid for å få kontakt viss ein får det.

Bonden opplever at dyr speilar menneske og visar korleis menneske har det. Ho trur og at samveret med dyra gjer at barna kan få kontakt med kjensler som dei ikkje får så lett kontakt med elles. Irwin(2001) som har drive med hestetterapi er einig. Han har erfart at i mange ulike situasjonar og på ulike måtar har hestar gjort det mogleg å komme i kontakt med kjensler som ein har grave djupt inni seg sjølv. Irwin(2001) meiner og desse to heng saman.: Ein av grunnane til at barna kan lettare få kontakt med kjenslene sine saman med hest, er fordi at hestar gir deg ærlige tilbakemeldingar på det du kommuniserer, det vil seie korleis du har det.

Eg kjenner meg igjen i beskrivinga av at barna trekker mot dyra når dei har ein dårleg dag, slik som bonden fortel om at barna berre sitt og pratar med katten då dei ikkje har det bra. Då eg hadde ein dårleg dag som liten, satt eg gjerne med ei kanin på fanget og prata med den. Eg hadde ei kjensle av at kanina hørte, forsto og trøysta utan å prøve å overtyde meg om noko. Carl Rogers referert i Kruger & Serpell, (2010) meiner at dyr er empatiske, altså at dei kan sanse og respondere på menneske sine følelsar og at dei har ubetinga kjærleik. Dette kan være ein av grunnane til at barna trekk mot dyr då dei har det vanskeleg.

Bonden og eg har erfaringar om at relasjonen mellom menneske og dyr kan ha terapeutisk effekt. Fleire studie viser og dette, men korfor det er slik har ein framleis ikkje eit felles anerkjent eller empirisk støtta rammeverk. (Berget og Braastad, 2008)

6.2 Sosiale ferdigheter

Eg spurte bonden om ho hadde mål på det sosiale for elevane og det hadde ho:

Mm. Hver dag, hele tida. Hehehe. Men det er, hver enkelt elev blir vurdert fra gang til gang og så er det satt en inne fra lærerteamet så har de alle disse rapportene da. Da har de satt, hva er målet med denne personen og så får jeg bare greie på det, de bare forteller meg at målet med denne personen her er at hun skal kunne klare å jobbe selvstendig, for eksempel. Og målet med denne personen her er at han skal kunne klare å samarbeide.

Men det er ikkje slik at ho berre jobbar etter mål andre har satt for ho:

Eh vi har veldig stor frihet, også observerer vi og går inn og tar tak i ting som gjør at det. Her, her er det noe som ikke stemmer, her må vi finne, hvordan kan vi løse dette på en god måte også snakker vi rundt det også. Så målene til hver enkelt prøver vi å tilpasse. Mm også syns dem jo, du ser at, når de ungene kommer så ser du hva den personen trenger.

Ho meiner og at det er mogleg å jobbe med alle desse tinga i fjøsstellet. «Så det er forskjellig, men alle de tingene kan vi klare å få til, eh bare ved å jobbe i fjøset.»

Eg spurte bonden om den sosiale væremåten til barna styrka av opphaldet på garden. Svaret eg fekk var dette:

Jeg syns det. Det er iverfall sånn jeg, med han jeg har hatt lengst av disse gutta her da, han var en mobber og blei mobba. Og da prøver vi å finne strategier som han kan få ut all den aggresjonen da, for det var det det handla om med han.

Det er tydeleg at bonden har fokus på heile menneske i opplæringa på garden, og det blir jobba med utvikling av sosiale ferdigheter.

Empati

Bonden trekk fram empati og omsorg som noko av det viktigaste barn lærer på garden. «At de lærer seg det der med empati og omsorg er jo viktig. Det er en stor del av det.»

Ho meiner at dei lærer dette ved det daglige fjøsstellet. «Ja, så det vi gjør i fjøset er jo stellet; og måker for dyra, gir de at og vann og omsorg da.»

Ein annan situasjon der barna kan lære om empati er ved slakting. «Eh til høstens aktiviteter som da er slakting igjen. (..) Så, der kan vi få inn, for de som har vanskelig å føle empati.» Men ho snakkar og om at det kan være eit litt vanskeleg tema, det kan bli for trist eller barn kan få aggressive tankar:

..men det er litt viktig at man har også et normalt, at det det ikke også skal være, fordi det kan stimulere for sånn derre voldstanker. Altså du må finne den der balansen mellom at det her er en naturlig del av sånn er det og takknemlighetsfølelsen også for det livet som dyret gir. For at vi skal få mat. Og derfor også hvor viktig det er hvor godt vi steller med dyra! Fram til da. For vi tjener dyret helt fram til det dør. Når det dør så tjener dyret oss, ved at vi spiser kjøttet deres

Sjølvhevdning

Eg spurte bonden om kva som skjer med dei stille og forsiktige barna i møte med dyra. Ho sa at mestringsfølelsen for dei var viktig:

Hun, hun, gjennom dyra så det er kanskje en ting som eh jeg tror mestringsfølelsen jeg, er det som har gjort at hun tør å ta tak i ting. Hun føler seg trygg til å tørre å ta initiativ til å gjøre ting.

Det å tørre å ta tak i ting å ta initiativ handlar om sjølvhevdning. Ho meiner og at fjøsstellet er ein god arena for dette:

Ja, ja. Fordi de forsiktige og stille de har ofte den respekten, litt for mye respekt, så de trenger egentlig å føle at de får lov til å komme inn. De kan få lov til å eh ehm. Ja, samværet med dyra da. De blir liksom godtatt og tillat.

Samarbeid

Då eg spør bonden om kva barna lærer på garden så trekk ho fram samarbeid. «Og samtidig eh eh samarbeid, jeg ser at de samarbeider. De fordeler oppgaver seg imellom og det er ikke noe sånn at kan du gjøre det og det og det? Nei det gidder jeg ikke, Det har jeg nesten aldri hørt tror jeg.» Men ho påpeiker samtidig at det er ikkje alltid det kjem av seg sjølv, men at det er noko dei jobbar med.:

Eh også kommer det en inn, som de har hatt litt konflikter med på en annen gruppe. Så vi gjorde mye forarbeid, samtaler rundt det. eh og jeg forteller ganske klart ifra at her er vi venner. Jeg har klare grenser, og det har konsekvenser. Hvis ikke de klarer å samarbeide så er det en konsekvens på det.

Sjølvkontroll

Sjølvkontroll handlar blant anna om å lære å kjenne igjen kjensler og uttrykke dei på ein adekvat måte. Bonden snakkar mykje om at barn kan lære dette som ho kallar sjølvutvikling gjennom samvær med dyr.:

Jeg kan noen ganger så bruker jeg hest. Det kan hvis vi skal ha litt selvutvikling da. Så kan jeg bruke hesten inn i rundpaddocken og så kan jeg se hvordan. Så kan vi stå og lese hvordan barnet eller ungdommen da, er inni der sammen med hesten og hvordan hesten oppfører seg rundt det barnet. Om det er avslappet eller om det er litt på vakt. Eller åssen er det dyrene oppfører seg rundt barna, det kan hjelpe oss også å forstå følelsene til barna.

Det å lære å kontrollere aggresjon er og ein viktig del av sjølvkontroll, bonden fortel at dette var noko dei og har jobba litt med.

..han var en mobber og blei mobba. Og da prøver vi å finne strategier som han kan få ut all den aggresjonen da, for det var det det handla om med han. Få ut den aggresjonen på en eller annen måte. Så finner vi strategier sammen på hvordan vi kan gjøre det, snakker om det. Ehm og det er en trygg arena for ham her på gården å snakke om det. Så det er vel kanskje derfor han kommer akkurat til meg da.

Ansvarlegheit

Eg spurte bonden om barn blir meir ansvarlige i arbeidet med dyr. «Ja, vertfall opplever jeg det her.», svarte ho.

Dei blir meir ansvarlege ved å få meir og meir utfordrande oppgåver etterkvart «..vi kan ha mange forskjellige utfordringer i det dyrestellet, ikke sant? Alt ifra at man klarer å mestre å møkke en hesteboks.» og «De må selv gå rundt å sjekke om alle dyra har mat og er det noen som ikke har mat så må man enten gjør det selv eller gi beskjed om at den hesten har ikke fått høy ennå. Eh så de får strategier på å ta ansvar også.»

6.2.1 Drøfting sosiale ferdigheiter

Sosiale ferdigheiter er konkrete ferdigheiter innafor sosial kompetanse og lærast gjennom observasjon, øving og tilbakemelding.(Ogden 2009) Sosiale ferdigheiter kan øvast på ulike arenaer, og på ein gard er det absolutt moglegheiter for å jobbe med dette. Bonden på denne garden fortel at ho får områder for dei ulike barna som lærerane vil ho skal jobbe med. I tillegg så jobbar ho med ting som ho ser undervegs at barna treng.

I arbeidet med dyr er empati og ansvarligheit naturlege ferdigheitsområder å jobbe med slik eg ser det. Empati handlar om å vise omsorg for andre, ha respekt for deira synspunkt og kjensler og å kunne leve seg inn i deira situasjon(Ogden, 2009) Blir man kjent med dyra, blir ein fort glade i dei og då kjem ofte empatien også. Det at dyra treng vårt stell og omsorg byggjer og under våre empatiske evner. Dette med slakting syns eg var vanskeleg når eg var liten, fordi eg hadde stor empati med dyra. Men det å lære at det er ein naturleg del av livet trur eg er viktig lærdom. Bonden kan fortsatt være glad i dyr og det er viktig at dyra blir behandla bra når dei er i live! Overfor små barn må ein kanskje prøve å ikkje la dei leve seg for mykje inn i dyra sin situasjon, men lære at det er forskjell på dyr og menneske.

Det å ha dyr eller å skulle stelle dyr handlar om å ta ansvar, og det er mykje lettare å utvikle ansvarligheit, når det er nokon som er avhengige av dine handlingar. Det viktig som bonden

sei at vi lar barna få ansvar og gi dei større og større utfordringar etterkvart. Ein føresetnad for ansvarligheit er tillit som Ogden (2009) seier.

Samarbeid kan ein øve på så lenge det er meir enn eitt menneske tilstade. Bonden trekk fram at barna lærer samarbeid på garden. Garden er ein fin arena fordi der kan være fleire barn saman og at der er mange konkrete oppgåver som skal utførast. Det krev sjølv sagt at der er ein tydeleg vaksen tilstade som leiår og seier ifrå om korleis ein vil ha det på garden. Om det er akkurat på grunn av dyra barna lærer samarbeid er vanskeleg å seie, fordi heile situasjonen spelar inn. I arbeidet med dyra så er der i alle fall konkrete, viktige oppgåver som må samarbeidast om.

Det med sjølvhevdning og sjølvkontroll er kanskje ikkje like synlege og sjølv sagte ting å jobbe med på ein gard, men det er absolutt mogleg å jobbe med dette også.

Sjølvhevdande åtferd handlar om å gi uttrykk for meiningar, behov og kjensler.(Ogden, 2009) Derfor spurte eg bonden om dei stille og forsiktige barna, for desse er barn som ikkje gir uttrykk for eigne meiningar. Bonden meiner at hos dyra så blir barna godtatt som dei er, så det kan være ein god bakgrunn. Det viktigaste likevel i møte med slike barn er å jobbe med oppgåver som gjer at barna blir trygge og får mestringsfølelse.

Sjølvkontroll handlar blant anna om at barn er bevisste på eigne kjensler og kan kontrollere sterke kjensler(Ogden, 2009) Det med å komme i kontakt med eller bli bevisst på eigne kjensler er noko bonden har opplevd at det er flott og effektivt å jobbe med saman med dyr. Ved å sjå på korleis dyret oppfører seg rundt menneske kan ein forstå meir av kjenslene deira. Då kan ein ta utgangspunkt i det og gå vidare i korleis bearbeide og uttrykke kjenslene og så vidare. Dette har eg skreive litt om i førre kapittel og det går over i terapi. Mange meiner at dyr kan brukast i terapi. Berget og Braastad(2008) seier at bruk av hest kan bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter og fremme endring av problemåtferd i psykoterapi. Altså kan dyr brukast til læring av sosiale ferdigheiter som er førebyggjande for psykiske helseplager, og som terapi for dei som har fått plager. Bonden uttrykte at dette var noko ho brann for; «Jeg håper at dyr blir brukt mye mer når det gjelder psykisk helse.»

6.3 Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?

Fint å være saman med andre på garden

Barna syns det er fint å være saman med andre på garden. «Veldig bra. Jeg tror jeg syns at det er veldig greit egentlig»(Truls) Benjamin og Lars syns og dei jobbar bra saman. «Jeg jobber ekstremt bra med han andre kopisen min her.»(Lars)

Lettare å samarbeide på garden enn på skulen

Eg spurte barna om dei syns det var lettare å jobbe saman med andre på garden enn på skulen. Einar sitt svar er representativt; «Ja, det syns jeg vertfall.» To av barna hadde ei forklaring på kvifor det er lettare. «Kanskje fordi at det virker bare så mye enklere når man er her da. Da er det kanskje litt lettere å gjøre, når man er med dyr.»(Truls) «Mest fordi vi har masse av samme interesser og vi har opplevd det samme som barn og sånn.»(Benjamin)

Bonden framhevar at barna samarbeider godt i fjøsstellet.:

... jeg ser at de samarbeider. De fordeler oppgaver seg imellom og det er ikke noe sånn at kan du gjøre det og det og det? Nei det gidder jeg ikke, Det har jeg nesten aldri hørt tror jeg.

Lett å få vennar på garden

Barna syns det er fint og lett å få vennar på garden. «På skolen er det folk jeg liksom har kjent siden 1. klasse og sånn, mens Lars har jeg bare kjent 1 år. Det er, jeg er bedre venn med han enn de jeg har kjent fra 1. klasse og sånt.»(Benjamin) Mens Einar seier han kjente dei som er på garden frå før. «Vel, de meste har jeg sett faktisk før da. De som er her nå da.» Og då har han naturleg nok ikkje fått nye venar her heller. «mm har ikke fått det. Har de samme gamle venna.»(Einar)

6.3.1 Drøfting; Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter?

Barna sett tydeligvis pris på å være saman med andre i arbeidet på garden, og meiner det er lettare å jobbe saman med andre her enn på skulen. Eg trur at det er fleire faktorar som spelar inn på at det er slik. Eg trur at barna har rett i at det det kan ha med det er lettare når det er dyr tilstade, og at barna har noko felles bakgrunn og interesser. Eg trur og det visar noko om at miljøet er viktig. Bonden uttalte til meg at «Veldig ofte så er ungene annerledes, de er en type på skolen og når de kommer hit så skjønner jeg ikke hva de prater om på skolen.» Dette viser at utfordrande åtferd ikkje berre er eleven sin feil, men at ein del og ligg og på omgjevnadane.

På garden har ein dyr i ei læresetting, og dyra kan då være med på å fange og halde på barnas merksemd og styrer merksemda deira utover (Hart, 2010) Dette, og at barna ofte blir rolegare saman med dyr, på grunn av blant anna auka oxytocinnivå kan være store miljøfordelar på ein gard. (Hart, 2010)

Sosial kompetanse er ein føresetnad for vennskap, samtidig som vennskap bidrar til å utvikle den (Pape, 2000) Derfor spurte eg barna om dei hadde fått nye venar på garden og det hadde tre av barna. Dette viser at i denne settinga så har dei ein god del sosial kompetanse, og kan gjennom desse vennskapa utvikle den vidare.

Dette med at barna blir sett og godtatt som den dei er både av bonden og av dyra trur eg er eit godt utgangspunkt for utvikling av sosiale ferdigheiter. Kruger og Serpell(2010) seier at dyr kan være katalysatorar for menneskeleg interaksjon og hjelpe den tillitsbyggande prosessen mellom menneske. Barna kan altså i eit slikt miljø lettare få tillit til andre, og då er det og lettare å samarbeide om oppgåver. Felles opplevingar og samarbeid om oppgåver med dyra, trur eg gjev utvikling av sosiale ferdigheiter.

6.4 Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?

Vanskeleg å sette ord på overføring

Eg prøvde å få barna til å sjå på overføringsverdien mellom kontakt med dyr og menneskelege relasjonar, men dette var vanskelig for barna å svare. Grunnen til det tur eg kan være at det er veldig abstrakt og barna tenker veldig konkret. Eit godt eksempel er når eg spurte Einar om det var veldig forskjellig å være saman med dyr enn menneske, og om det var noko som ein kunne bruke i begge situasjonar. Då svarte han; «Det er jo ganske annerledes da siden de snakker ikke til deg, hehehe.» Men han var likevel reflektert når han svarte på spørsmål om ting var blitt annleis på skulen etter han hadde starta med å være på garden. «Det vet jeg egentlig ikke helt, det må andre fortelle meg siden man vet aldri om man har blitt forskjellig eller ikke.»

Då Lars vart spurt om kva han hadde lært av å være saman med dyra svarte han; «Tolmodighet, slappe av mer» Dette er jo eigenskapar som kan være nyttige i menneskelege relasjonar.

Dyr hjelper på kommunikasjon

Benjamin likar godt å være saman med dyr og syns det er rart å være saman med menneske etterpå, men meiner likevel det gjer han meir motivert til å prøve hardare å forstå menneske. «Ja, når man, når man har vært med dyr en liten god stund, så er det egentlig rart å være med mennesker. Men da prøver du mye hardere, for å forstå dem mye mer.»

Benjamin fortel ei historie om korleis dyr har hjelpt han å bli venn med ein han møtte på leirskule.

Fordi jeg møtte en på leirskolen, som jeg var endel med som jeg ikke skjønte så mye hva han snakka om. Det er to stykker som en annen og en som het bb. Og etter jeg har gått her en liten stund og sånn, så og etter vi har skypa og sånn, så etterhvert nå er vi blitt bestvenner. Nå skal jeg til han til helga også har vi overnatta med hverandre, og

vært sånn skikkelig mye hos hverandre etter at jeg har fått snakka om det på en måte med dyra.

Så Benjamin meiner han har blitt betre i kommunikasjon med jamnaldrande etter han har vore saman med dyr. «Så jeg har fått, hva heter det, bedre i kommunikasjon med venner etter jeg har snakka med dyra.»

Gode læringsmoglegheiter

Bonden meiner at moglegheitene for å lære ting saman med dyra er store. Ho fortale meg ei historie om første gang ein gut skulle sleppe ut gjæsene på garden. Han storma inn porten og gjæsene vart redde.

Nei det er kjempegøy, å se hvordan dyr viser hvordan ting er. Sånn som det med den der gåsa vet du og han ene gutten. Hvordan den gåsa bare; nei, hjelp! Ikke sant? Blir jo helt rabiatt fordi at han stormer inn et sted.

Ho meiner at gjæsene kan lære deg kor grensa går. «Hvor går grensa til gåsa? Hvis jeg står der så tør ikke gåsa gå ut, men hvis jeg tar to steg tilbake så tør gå ut. Hvis jeg tar ett steg fram nå, da går gåsa inn igjen.»

Menneske har også slike usynlige grenser. «Så at man, plutselig så opplever man disse usynlige barrierene vi har imellom oss da. Disse usynlige grensene for hvor hvor nært kan jeg sitte deg før du føler det ubehagelig.»(bonde) Bonden meiner at det likevel er lettare å sjå desse grensene hos dyr.:

Og sånn er dyr også, men gjennom, med dyra så legger du merke til det på en mye bedre måte, ungene ser det. De ser at; Oj, jeg må ta et steg tilbake for det dyret her det takler ikke at jeg er så tett på. Så da må man respektere dyra og så ta et steg tilbake.

Korleis kan dette overførast til menneskelege relasjonar? Bonden meiner at blant anna det å snakke om korleis ein kan bruke dette i konkrete situasjonar kan hjelpe.:

De snakker ofte om hvordan man behandler dyr her og hvordan man kan behandle mennesker og liksom at man kan dra det litt over på skolearenaen da. Istedenfor å

bare buse inn i klasserommet og rope her er jeg!, så kan man kanskje respektere de andre som også står i døra. Og ikke bare bane seg vei, men at man respekterer da denne, denne grensen som de har lært sammen med dyra, at de kan ta med seg den over i skolegården.

6.4.1 Drøfting; Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførast til menneskelege relasjonar?

For barn som tenker veldig konkret så er det vanskelig å tenke på overføringsverdi, så eg hadde kanskje fått meir tankar rundt dette viss eg snakka med lærerar og andre vaksne. Benjamin meiner at det har blitt lettare for han å kommunisere med andre etter han har vore saman med dyr. Det er kanskje ikkje nødvendigvis fordi han lærte av spesielle situasjonar, men fordi han får eit avbrekk og kan «snakke» med dyra om ting. Det verkar som han får sortert tankane sine når han er saman med dyra.

Bonden meiner at det er utruleg mykje ein kan lære av samspel med dyr, og gir eit godt eksempel på ein situasjon der ein kan bruke konkret det ein har lært av dyr om intimgrenser, saman med menneske. Irwin(2001) meiner og at det er mykje ein kan lære av samspelet med hest som kan overførast til samspel med menneske, som respekt, tillit og tydelig kommunikasjon. Men for at desse sosiale ferdigheitene skal kunne overførast frå å bli brukte saman med dyr til å bli brukte saman med menneske, er det viktig å ha nokon som hjelper med korleis dei kan blir brukte. Slik som bonden for eksempel fortalte om at ho snakka med barna om at dette kunne brukast på vei inn i klasserommet.

Kanskje kan det være lettare for nokre barn å lære sosiale ferdigheiter saman med dyr enn menneske, fordi dyr er empatiske men samtidig mindre skumle enn menneske? Det at ein MÅ være tydelig i kommunikasjonen for at dyra skal forstå og reagere på det ein kommuniserer, gjer kanskje og at ein lærer det å med tydeleg kommunikasjon. Som Berget og Braastad(2008) seier så er det noko med at barna får så umiddelbar respons på korleis dei oppfører seg, dei ser konsekvensane med ein gong. For eksempel viss dei gir grisane mat så sluttar grisane å hyle med ein gong. Mens med menneske så tar ting kanskje litt lengre tid før

ein får respons. Spesielt vaksne kan tenke at dette var ein rar oppførsel utan å gjere så mykje ut av det denne gongen, mens etterkvart så kan dei behandle deg som dei ikkje likar deg eller gi deg plutseleg ein veldig kraftig reaksjon.

6.5 Kva betyr mestring?

Bruk for meg?

Barna svarte ja når eg spurte om dei trudde at garden hadde bruk for dei. No var dette kanskje eit litt vanskeleg og leiande spørsmål og det viser det Truls sa. «Ja, jeg vet ikke helt. Jo, men det er jo veldig fint å være her. Bruk for meg, jo jeg tror det ehh jeg liker å være der så jeg blir jo. De har jo bruk for meg også liksom.» Men Benjamin hadde eit meir reflektert forhold til det. «Jeg føler at gården har bruk for at dyrene får omsorg, kjærighet og blir snakka til og sånt. Hvis ikke hadde dem vært bare redde inni et hjørnet når det kommer folk.»

Eg spurte barna om kva dei syns om at dyra var avhengige av at dei hjelper til med stell og foring. Dette var vanskeleg for dei å svare på. «Eh, det vet jeg egentlig ikke helt om.»(Einar)

Får til ting på garden

Barna uttrykker alle at dei opplever at å få til ting på garden. «Jaa» er Truls sitt svar på direkte spørsmål. Barna meiner og at det er lettare å lære ting på garden enn på skulen. «Mye lettere enn på skolen, jeg følger jo vanligvis ikke med på skolen.»(Lars)

Når dei skulle tenke på korfor det var lettare å få til ting på garden enn på skulen så trakk 3 av dei fram at det å være i aktivitet å gjere konkrete ting var ein nøkkel. «Nei, istedenfor å sitte hele tiden ned så kan man røre på seg da. Jeg pleier å få hele tiden vondt i hånda siden jeg må skrive skrive skrive skrive»(Einar) «Praktisk»(Lars)

Eg spurte dei om det var lettare å huske ting etterpå når dei gjor ting praktisk, dette vart eit vanskeleg spørsmål som dei måtte tenke ei stund på. Einar og Benjamin meinte at dette var

lettare. Benjamin svarte: «Ja, mm ja». Mens Truls meinte at det gjor det enklare å være på garden fordi det var meir gøy. «Tror det bare er fordi attee, det er liksom gøyere å være her da.»

Bonden var opptatt av å ha praktiske oppgaver, her fortel ho meg om kva dei brukar gjere etter lunsj;

Også etter lunsjen så har vi en aktivitet og det er jo alt ifra pilke, til kjøre traktor til eh snekre gjerde til og ha et kunstprosjekt rett og slett. Vi har egentlig alt mulig rart vi kan drive med. Men det er praktiske oppgaver, det er ikke teori.

Det kan godt være at barna huskar betre av å gjere praktiske oppgaver, men deira egne refleksjonar og også bondens vekt låg på at praktiske oppgaver var viktig for mestringsfølelsen deira.

Benjamin var meir opptatt av at ting var lettare på garden enn på skulen på grunn av god belønning.

Ja, her så kan man gjøre mye mer og så får man bedre belønning eller sånn, man får bedre belønning. Hvis du gjør noen oppgaver her så får jeg liksom så får vi liksom belønning med å gjøre, kan kjøre ting, kan være, ha en pause med dyra og sånn.

Mestringsglede

Benjamin syns ikkje det var så spesielt å få til ting på garden sidan han opplevde at han hadde fått til ting lenge. Han har ei oppleving av mestring som han fortel ivrig om:

Det er ikke så spesielt nå for jeg har liksom fått det til ganske lenge, men det var en ting som jeg hadde fått til. Den gale hesten. For et par år sia så, eller 2 år sia 1 og sånn så skulle bonden leie den og så klarte den å løpe, og da var den sånn. Stakk den helt av og løp i full gallopp rett mot meg, og da sto jeg helt stille(viser med å ta hendene i været) og da tenkte jeg; løp inn til høyre når du kommer til meg. Og da den løp der, så løp den rett inn når jeg tenkte det. Da var det sånn, jeg ble ganske sliten og var sånn; den hørte. Da ble jeg ganske glad for at jeg ikke ble løpt ned, for jeg kunne godt blitt løpt ned hvis jeg ikke hadde vært bestemt på at den skulle svinge.

Mestring som grunnlag for læring

Bonden var veldig opptatt av å legge til rette for mestring kvar einaste dag.

Vi starter dagen med å møte opp i stallen, eller fjøset og finne ut, fordele arbeidsoppgaver. ehm og vi finner ut av, ja litt sånn stemningen i gruppa å sånn. Det er litt viktig å legge til rette. For man, det er noe med at de skal føle mestring.

At man kan stå å møkke den hesteboksen sammen, ikke sant? Og neste steg er at du klarer det alene. Sånn at vi hele tiden legger til rette oppgaver som gjør at de føler mestring.

Bonden fortel om kor store moglegheiter det er for mestring på garden fordi det er så utruleg mange ulike oppgåver ein kan gjere på ulike nivå.:

Mm ehm det ligger litt sånn, vi kan ha mange forskjellige utfordringer i det dyrestellet, ikke sant? Alt ifra at man klarer å mestre å møkke en hesteboks. Ta imot beskjed om hvordan det skal gjøres, eh ta imot beskjed hvis man skal rette på noe; for eksempel hvis en bare møkker ut den rene flisa og lar bæsjen ligge igjen så er det liksom. Ikke sant, så elementære ting, at de skjønner at det er det jeg skal gjøre ja. Også ta imot den beskjeden og utføre det oppdraget. Det kan du ha SÅ mange forskjellige nivåer på når det gjelder stell av dyr. Følge ein beskjed, utføre det, men også føle at de selv kan ta steget videre, for eksempel da å leie ut denne hesten da.

Viktig at barna blir sett og at dei får føle mestring

Det er tydeleg at bonden har omsorg for barna ho underviser på garden. Ho tar fleire gonger opp mestring og her fortel ho kva ho syns er det aller viktigaste for barna når dei er på garden.

Ja, fordi de føler mestring og de føler seg sett og det er det viktigste. Den viktigste jobben er å se dem! Åsså, jeg bryr meg egentlig ikke så mye om hva som er problemet deres, fordi når de kommer hit så tar jeg de som de er. Så tar vi en dag, et minutt av gangen, ikke sant?

Bonden fekk spørsmål om kva som skjedde med dei stille og forsiktige barna i møte med dyra. Her seier ho at mestring for desse er ekstra viktig:

Altså hvis jeg ser på en jeg har hatt her som var ekstremt stille og forsiktig. Ehm. Hun, hun, gjennom dyra så det er kanskje en ting som eh jeg tror mestringsfølelsen jeg, er det som har gjort at hun tør å ta tak i ting. Hun føler seg trygg til å tørre å ta initiativ til å gjøre ting.

6.5.1 Drøfting; Kva betyr mestring?

Mestring handlar om å takle utfordringar og problem ein møter, og ikkje om å være meister. (Vedeler 2007) Barna syns det er lettare å få til ting på garden enn på skulen. Sidan dette er barn som har utfordringar med sosial kompetanse, som møter utfordringar heile tida at barna har mestringsopplevingar oftare på garden enn på skulen.

Korfor barna opplever oftare mestring på garden enn på skulen kan ha mange ulike grunnar. Barna meiner det er på grunn av god belønning, at dei har praktiske oppgåver og at dei ikkje må sitte stille heile tida. Kanskje kan det også ha med at dyra er avhengige av dei og som Berget og Braastad(2008) seier at barna får mestring av å være til nytte. Dette var ikkje noko barna hadde reflektert over.

Arbeidsoppgåvene på ein gard kallar på barna og utføring av oppgåvene gir som tidlegare nemnt umiddelbare svar. (Berget & Braastad, 2008) Dette samsvarar med det bonden fortel meg at ein av grunnane til at garden og dyrestellet er ein god arena for mestringsfølelse, er at det er så mange ulike oppgåver som trengs å gjerast.

I «Inn på tunet» gardane så er mestring eit av måla i dei ulike tilboda. Som det står i definisjonen av kva Inn på tunet er; «Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel.» (<http://www.matmerk.no/inn-pa-tunet/om-inn-pa-tunet>) Og bonden eg snakka med legg og mestringskjensle som grunnlag for læring på garden, der ho blant anna legg opp kvar enkelt dag utifrå at ho vil at barna skal oppleve mestring. Mestringsopplevingar er viktige for å utvikle sjølvbilde for barna.(Sommerschild, 1998; Befring, 2004) Og har barn godt sjølvbilde

er dei meir motstandsdyktige og klare for nye utfordringar. Eg trur derfor at trivsel gir grunnlag for mestring som igjen gir grunnlag for trivsel, utvikling og læring. Mestring er og sett på som så viktig fordi mestring kan omsettast med motstandskraft og er det som skal til for at barn skal klare seg i livet.(Sommerschild, 1998)

Vilkår for mestring er ifølge Sommerschild(1998) tilhøyring og kompetanse. Viss opphaldet på garden er prega av omsorg og stabilitet, opplever barn tilknytning. Bonden fortel at barna får fort tillit hos barna og trur det kan ha noko med at ho er så stabil og er alltid til stade. Dette saman med faste rammer og oppgåver gjer at barna vil oppleve tilknytning på garden.

For at barna skal få kompetanse må dei få oppgåver som harmonerer med moglegheitene dei har, slik at dei opplever å få til noko, å være til nytte, og at dei klarer å møte og mestre motgang.(Sommerschild, 1998) Bonden fortel at ho er opptatt av å legge tilrette for dei ulike barna, og at dyrestellet er ein flott arena for å gjere dette. Dette fordi der er så mange ulike oppgåver som må gjerast og som kan gjerast på så mange ulike nivå. Garden er altså ein god arena for barn å utvikle kompetanse.

Det å oppleve mestring når ein er på garden kan og ha gode ringverknader når ein er tilbake på skulen. Som Berget og Braastad(2008) har funne i si evaluering så har mange lærerar sagt at elevane vart rolegare etter at dei hadde vore på garden ,og meinte det kunne være eit resultat av gode mestringsopplevingar. Dette stemmer med det Benjamin sa at han var mykje rolegare på skulen dagen etter, når han hadde fått vore på garden med dyra.

Alle barna som er på garden treng mestringsopplevingar for å utvikle seg og å lære. Men det er ekstra ifølge bonden ekstra viktig for dei forsiktige og stille barna. Andre barn treng å lære andre sosiale ferdigheiter som for eksempel å samarbeide, men dei stille og forsiktige barna treng å lære sjølvhevdning. Mange av dei stille og forsiktige og stille barna har ikkje utvikla «self-efficacy» altså har ikkje tru på at dei kan påverke eigen livssituasjon. Den beste måten å få trua på sin eigen påverkingsevne på er ifølge Bandura gjennom mestringsopplevingar. (Befring, 2004)

Bonden seier at det å sjå barna og la dei oppleve mestring er det viktigaste på garden. Ho viser med dette at ho bryr seg om dei, at ho vil at dei skal klare seg i livet og at ho har ikkje berre eit skuleperspektiv.

6.6 Kva rolle har bonden?

Dette var eit tema som dukka opp under intervjuet eg hadde med bonden. Då eg spurte ho kva bakgrunn ho har som er nyttig i dette arbeidet, trakk ho fram personlege eigenskapar.

Men kanskje en sånn personlig kvalitet som jeg ser at er veldig ålreit, er den tilliten som de unga får, til meg. De har mer tillit til oss bønder. Ja, nei man må være dønn ærlig da tror dem på deg. Jeg har lett for å snakke med dem, det er viktig.

Men tilliten kjem kanskje også litt frå den rolla bøndene har at det er dei som er ekspertane på gardsarbeid og ikkje minst at dei er stabile.

Og han ene vi har hatt her han eh, han driter i alle de andre lærerene, men han har tillit til oss som er på gården. Vi bønder, fordi, det er akkurat som vi er så stabile da. Fordi lærerne kommer ut og inn ikke sant, det er jo en. De har en sykedag, vi har aldri en sykedag vi. Da, det kan du bare glemme, hehehe

Når ein har fått god kontakt og tillit med barna så kan ein både være gode føredøme for dei, men og snakke med dei om utfordringar dei har utanfor garden og prøve å hjelpe dei.

Fordi liksom, fordi vi har den kontakten da. Og den derre tilliten og den kontakten som jeg har fått med barna, den gjør at du kan snakke med de om ting som skjer i skolehverdagen og hjemme. Ehm Vi har, vi har fine strategier på hvordan en kan takle eh vanskelige mobbesituasjoner for eksempel.

6.6.1 Drøfting; Kva rolle har bonden?

Det er mange ting som er viktige for læring av sosiale ferdigheiter på garden; kontakt med dyr, praktiske oppgåver, at der er andre barn dei kan jobbe saman med, men bonden er og viktig. Bonden eg intervjuar trakk fram kontakta og tilliten ho får frå barna ved det å være tilstade og være ærleg. Som eg har skreve tidlegare så har Sommerschild(1998) sagt at tilhøyring er viktig for mestring. Gjennom at bonden er tilstade, stabil, ærleg og har faste grenser, kan barna få tilhøyring på garden gjennom trygg tilknytning til bonden og stabile omgjevnadar.

Når bonden har ei slik kontakt med barna, kan dei rettleie barna i konkrete situasjonar på garden og etterkvart i situasjonar utanfor garden, og barna vil høyre på dei. Det at bøndene kan det dei held på med, og legg opp til oppgåver som elevane klarer er viktige. Kompetanse er det andre ifølge Sommerschild(1998) som er viktig for mestring. Og kompetanse får dei gjennom oppleving av å få til noko, og då må oppgåvene som barna får harmonere med moglegheitene deira. Bonden er og viktig på den måten at han ser kva barna klarer og ikkje og at han legg opp til utfordringar som er passe vanskelege for barna.

I ei evaluering av «Garden som pedagogisk ressurs» fann dei at rettleiing gjennom tett vaksenkontakt frå gardbrukarane, hadde stor betydning for elevane si sosiale utvikling. (Berget & Braastad, 2008) Dette viser at bonden si rolle er viktig, for mestring og læring av konkrete ferdigheiter som dyrestell, men og for læring av og forståing for sosiale ferdigheiter.

7 Konklusjon

Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?

For å svare på problemstillinga mi har eg vore på ein gard med eit skuletilbod som er ein del av Garden som pedagogisk ressurs(GPRS) å intervjuar. Eg intervjuar barn som har utfordringar med sosial kompetanse som er med på dette skuletilbodet og bonden som driv det. Dei resultata eg har kome fram til i undersøkinga, og drøfting opp mot relevant litteratur vil eg her bruke til å prøve å svare på problemstillinga.

Alle barna eg har snakka med har positive opplevingar av å være saman med dyr og bonden opplever kontakta mellom dyr og barn som naturleg og lett. Det er noko spesielt i kontakta/tilknytninga mellom menneske og dyr. Dyr gir direkte og ærleg tilbakemelding på det du kommuniserer, og barn søker ofte trøst hos dyr. Samvær med dyr gjer at menneske kan få kontakt med eigne kjensler. Korleis kan denne kontakta bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter? Barna sjølv har ikkje nokon tankar om dette, men bonden meiner at det er mange ting barna kan lære saman med dyr som dei får bruk for i menneskelege relasjonar. Tydelig kommunikasjon, respekt og tillit er nokre av desse.

Barna syns det er lettare å samarbeide med andre på garden enn på skulen, blant anna fordi der er dyr tilstade. Dyra fangar og styrer merksemda deira og kan verke som katalysatorar mellom menneske og fleire av barna hadde fått nye venar på garden. Bonden meiner at samarbeid er noko av det barna lærer mest om på garden. Garden er ein fin arena for samarbeidslæring fordi der dyr og fordi der kan være barn i ei lita gruppe og der er mange konkrete tilfredstillande oppgåver som roper på barna.

Kontakt med dyr vil være med å utvikle empati. Blir man kjent med dyra og får ein kontakt/tilknytning blir ein fort glade i dei og då kjem ofte empatien også. Det at dyra treng vårt stell og omsorg byggjer og under våre empatiske evner.

Det å stelle for dyr handlar om å ta ansvar, og det er mykje lettare å utvikle ansvarligheit, når det er nokon som er avhengige av dine handlingar. For at barna skal utvikle ansvarligheit er det viktig at vi lar barna få ansvar og gi dei større og større utfordringar etterkvart.

Gjennom kontakt med dyr kan barn komme i kontakt med og bli bevisste på egne kjensler. Blant anna derfor blir dyr og spesielt hest brukt i terapi. Det å bli bevisst på egne kjensler er første steg i å utvikle sjølvkontroll.

Alle barna som er på garden treng mestringsopplevingar for å utvikle seg og å lære, men det er ekstra viktig for dei stille og forsiktige barna. Desse barna har ikkje utvikla «self-efficacy» altså har ikkje tru på at dei kan påverke eigen livssituasjon. Mestringsopplevingar vil være med på å hjelpe barna å utvikle sjølvheving.

Mestring er viktig for utvikling av sjølvbilde og utvikling av ferdigheiter. Garden er ein god arena for mestringsopplevingar fordi det er så mange ulike oppgåver som trengst å gjerast og som kan utførast på mange ulike nivå. Barna eg har snakka med syns det er lettare å få til ting på garden enn på skulen, det vil seie at dei har oftare mestringsopplevingar der. Vilkår for mestring er ifølge Sommerschild(1998) tilhøyring og kompetanse. Det er ikkje nok å ha kontakt med dyr for å oppleve mestring. Barna må være trygge, altså at ting er forutsigbare og dei har ein god relasjon til bonden. Det er og veldig viktig at oppgåvene blir tilpassa barna, at dei får utfordringar, men ikkje ting som er for vanskelege slik at dei gir opp.

Eg har funne at barn kan lære sosiale ferdigheiter når dei er på gard, men det er vanskeleg å trekke ut berre ein enkelt faktor som grunn, det er eit samspel av fleire faktorar.

Mestringsopplevingar er eit grunnlag for dette og då er rettleiing frå bonden gjennom tilrettelegging av oppgåver viktig. Det å være på garden i ei gruppe som ein kan øve samspel i, at ein har tillit til bonden, at ein får gjere praktiske oppgåver er og viktige faktorar. Men kontakta/tilknytinga til dyr er ein viktig del av det!

Kontakt med dyr i opplæringa kan bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse. Men sidan kontakt med dyr er noko som går inn i ei opplevingsverd, vil ikkje dette gjelde alle.

Eg syns det har vore veldig spanande å gå inn i dette temaet og fagfeltet. Som eg har sagt så er det vanskeleg å peike på berre ein faktor som gir læring og utvikling på garden. Det å gå meir inn i dei ulike faktorane og samspelet mellom dei trur eg hadde vore spanande. Sidan «Inn på tunet» er eit satsingsområde for regjeringa, så bør det absolutt forskast meir på. Det har vore forska ein del på bruk av dyr i terapi, men ikkje så mykje på bruk av dyr i opplæring. Det er påvist at dyr kan brukast for å komme i kontakt med kjenslene og bli brukt i terapi. Derfor ville det vore spanande å forske meir på det å jobbe med sosial kompetanse saman med dyr, som er viktig for førebygging av psykiske problem og for god livskvalitet.

Litteraturliste

Befring, E.(2007): *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. Oslo: Samlaget

Befring, E.(2004): *Skolen for barnas beste. Oppvekst og læring i eit pedagogisk perspektiv*. Oslo: Det Norske Samlaget

Berget, B. & Braastad, B. O. (2008): *Kunnskapsstatus og forskningsbehov for inn på tunet*. Ås: Institutt for husdyr- og akvakulturvitenskap, Universitetet for miljø- og biovitenskap.

Dalen, M. (2011) *Intervju som forskningsmetode - en kvalitativ tilnærming*. Oslo. Universitetsforlaget.

De Vaus, D.A. (2014) *Surveys in Social Research. An Introduction* (6th ed). London: Routledge

Fossheim, H.J (2009, 7. mai) Forskningsetisk bibliotek: *Informert samtykke*. Hentet fra: <https://www.etikkom.no/FBIB/Temaer/Personvern-og-ansvar-for-den-enkelte/Informert-samtykke/>

Hart, L. A. (2010): Positive effects of animals for psychosocially vulnerable people: a turning point for delivery I: A. H. Fine (red.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (s.17-32). San Diego, California: Academic Press

Haugan, L., Nyland, R., Fjeldavli, E., Meistad, and T. & Braastad, B. O. (2006): Green care in Norway: farms as a resource for the educational, health and social sector. I: J. Hassink & M. Van Dijk, *Farming for health: Green-care farming across Europe and the United States of America* (s. 109-126). Dordrecht: Springer.

Irwin, C. (2001): *Horses Don't Lie: What Horses Teach Us About Our Natural Capacity for Awareness, Confidence, Courage, and Trust*. New York: Marlowe Company

Kleven. T.A(2006): Begrepsoperasjonalisering i T.Lund (red.) *Innføring i forskningsmetodologi* (s. 141-182). Oslo: UNIPUB .

Kommunal og Regionaldepartementet, og Landbruks og matdepartementet (2013): *Inn på tunet – Handlingsplan 2013-2017*. Oslo: Departementenes servicesenter.

Kruger, K. A. & Serpell, J. A. (2010): Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. I: A. H. Fine (red.), *Handbook on Animal- Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (s. 33-48). San Diego, California: Academic Press.

Lamer, K.(1997): *Du og jeg og vi to! Om å fremme barns sosiale kompetanse. Teoriboka*. Oslo: Universitetsforlaget

Landbruks og matdepartementet, og Kommunal og Regionaldepartementet (2012): *Nasjonal strategi - Inn på tunet*. Oslo: 07 Gruppen AS

Matmerk: *Om Inn på tunet*. Henta frå <http://www.matmerk.no/inn-pa-tunet/om-inn-pa-tunet>

Matmerk: *Barn og unge*. Henta frå <http://www.matmerk.no/inn-pa-tunet/tilbud-barn-og-unge>

Maxwell, J. A. (1992) Understanding and Validity in Qualitative Research. I: *Harvard Educational Review, Vol. 62, No. 3*. Side 279-300. I: (2014): Kompedium Sped 4010, Vitenskapsteori og forskningsmetode. Oslo:Unipub.

Næss, S. (2001). [Livskvalitet som psykisk velvære](http://tidsskriftet.no/article/357518). *Tidsskrift for den norske Lægeforening*, 16, 1940-1944. Henta frå <http://tidsskriftet.no/article/357518>

Ogden,T. (2007): *Sosial kompetanse og problematferd i skolen*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Ogden,T. (2009): *Sosial kompetanse og problematferd i skolen*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Pape, K.(2000): «Æ trur dem søv» *Om aktive voksne og sosial kompetanse i barnehagen*. Oslo: Kommuneforlaget AS

Sommerschild, H(1998): Mestring som styrende begrep I: B. Gjørum, B. Grøholt og H. Sommerschild, (Red.) *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre*. (s 21-60). Oslo: Universitetsforlaget.

Vedeler, L.(2007): *Sosial mestring i barnegrupper*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vedlegg 1: Forespørsel og informasjon til bønder/Inn på tunet-tilbydere

”Dyrs påvirkning på sosial kompetanse”

Bakgrunn og formål

Jeg heter Hilde Øygard og er mastergradsstudent ved Universitetet i Oslo, Institutt for Spesialpedagogikk. På våren 2015 skal jeg skrive en masteroppgave som handler om hvordan det å være sammen med dyr kan være positivt for barns sosiale læring.

Formålet med denne studien er å se hvilken kontakt barn kan få med dyr og om denne kan overføres til menneskelige relasjoner. Jeg vil også se på om felles opplevelser med dyr kan bidra til utvikling av sosiale ferdigheter. Inn på tunet er et tilbud der barn får opplæring på gård og jobber med dyr. Derfor vil jeg gjennom studien se på hvilke erfaringer du som Inn på tunet tilbyder har erfart, i forhold til hva barn lærer gjennom kontakt med dyr og om dette kan påvirke barns sosiale læring. Jeg vil også snakke med noen elver om deres opplevelser og erfaringer.

Jeg vil gjerne snakke med deg fordi du har en unik erfaring på barns kontakt med dyr. Det er fint å høre dine refleksjoner fordi jeg også skal snakke med et par av dine elver, da vil jeg få et nyansert bilde av hvordan kontakt med dyr kan påvirke barns sosiale utvikling.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Jeg vil gjerne gjennomføre et intervju hvor jeg stiller spørsmål om din erfaring med barns kontakt med dyr og hva de lærer av det. Jeg ønsker å stille spørsmål om du ser endringer i barns sosiale ferdigheter etter at de har vært med på Inn på Tunet og hatt kontakt med dyr over en periode. Intervjuguide kan sendes deg på forhånd om du ønsker det.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alt opplysninger vil bli behandlet konfidensielt, jeg vil derfor ikke skrive hvor jeg har vært eller hvem jeg har snakket med. Det vil bli brukt opptaksutstyr. Lydfilene vil kun være tilgjengelig for meg og vil bli slettet rett etter prosjektets slutt som etter planen er 30.juni 2015. Hvis du bestemmer deg for å trekke deg underveis, vil lydfilene og eventuelle notater bli slettet med en gang.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn, dette vil ikke få negative konsekvenser for noen. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ønsker du å delta eller har spørsmål om studien, ta kontakt med meg på min mobil 95154126, eller mail ho_der@hotmail.com. Min veileder er Kolbjørn Varmann og kan kontaktes på kolbjorn.varmann@isp.uio.no. Kontaktperson ved Universitetet i Oslo er Peer Møller Sørensen og kan kontaktes på p.m.sorensen@isp.uio.no.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

-----
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Forespørsel og informasjon til elever og foresatte

”Dyrs påvirkning på sosial kompetanse”

Bakgrunn og formål

Jeg heter Hilde Øygard og er mastergradsstudent ved Universitetet i Oslo, Institutt for Spesialpedagogikk. På våren 2015 skal jeg skrive en masteroppgave som handler om hvordan det å være sammen med dyr, kan være positivt for barns sosiale læring.

Formålet med denne studien er å se hvilken kontakt barn kan få med dyr og om denne kan overføres til menneskelige relasjoner. Jeg vil også se på om felles opplevelser med dyr kan bidra til utvikling av sosiale ferdigheter. Inn på tunet er et tilbud der barn får opplæring på gård og jobber med dyr. Derfor vil jeg gjennom studien se på hvordan du som elev opplever kontakten med dyr, samarbeid med andre og arbeidet på gården. Jeg vil også snakke med bonden på gården om hans opplevelser av hva barn lærer gjennom kontakt med dyr.

Jeg vil snakke med deg fordi du er med på Inn på tunet, altså er på gården og har jobbet med dyr. Jeg kommer også til å snakke med andre som er med på et slikt tilbud.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Jeg vil gjerne gjøre et intervju (på gården) hvor jeg stiller spørsmål om hvordan det er å være på gården, hvordan du opplever å jobbe med dyra og samarbeide med andre på gården. Når jeg snakker med bonden/lederen av Inn på tunet skal hun/han ikke nevne navn, men snakke generelt om sine erfaringer om elevers kontakt med dyr og læring av sosiale ferdigheter. Intervjuguider kan sendes til eleven/foresatte på forhånd for gjennomlesning om ønskelig.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Jeg skal ikke skrive navnet ditt eller hvor du går på skole. Ingen skal kjenne deg igjen ved å lese oppgaven min, alle opplysninger vil altså bli behandlet konfidensielt. Det vil bli brukt opptaksutstyr. Lydfilene vil kun være tilgjengelig for meg og vil bli slettet rett etter prosjektets slutt som etter planen er 30.juni 2015. Hvis du bestemmer deg for å trekke deg underveis, vil lydfilene og eventuelle notater bli slettet med en gang.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke deg uten å oppgi noen grunn, dette vil ikke få negative konsekvenser for noen. Hvis du trekker deg vil det heller ikke få negative konsekvenser for din deltakelse i Inn på tunet. Hvis du er under 15 år må foreldre/foresatte samtykke til deltakelse. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Dersom du ønsker å delta kan du levere denne lappen til bonden/ansvarlig på gården.

Har du spørsmål til studien, ta kontakt med meg på min mobil 95154126, eller mail

ho_der@hotmail.com. Min veileder er Kolbjørn Varmann og kan kontaktes på kolbjorn.varmann@isp.uio.no. Kontaktperson ved Universitetet i Oslo er Peer Møller Sørensen og kan kontaktes på p.m.sorensen@isp.uio.no.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta i intervju

-----

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Er du under 15 år trenger jeg samtykke fra en foresatt også!

Jeg har mottatt informasjon om studien og samtykker til at ..... deltar på studien

-----

(Signert av foresatt, dato)

Med vennlig hilsen

Hilde Øygard

Vedlegg 3: Intervjuguide barn

Takk for at du tok deg tid til å være med på intervju med meg!

Eg skal skrive ei oppgåve om barn, kontakt med dyr og det å være saman med andre(omgås). Eg vil snakke med deg fordi du er med på Inn på tunet, altså er på garden og har vært saman med dyr. Du har fått et ark der det står om oppgåva mi og der står det også at viss du ikkje vil være med, kan du ombestemme deg når du vil. Eg tar opp intervjuet så eg ikkje skal gløyme kva du har sagt, og kjem til å notere litt underveis også. Det er ingen rette eller feil svar, og er det noko som er vanskelig, treng du ikkje svare.

«Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?»

(Korleis opplever barn kontakt med dyr?)

1 Kor ofte er du her på garden?

-Kor mange gonger i veka?

2 Kor lenge har du kome hit til garden?

-Frå kva klasse?/Kor mange år?

3 Kan du fortelje meg om ein vanleg dag på garden?

-Er du mykje saman med dyra

-Kva gjer du med dyra?

-Er det andre ting de gjer her?

4 Kva syns du er best med å være her på garden?

-Kva liker du å gjere?

5 Har eller har du hatt dyr heime?

-Kva dyr har du?

6 Kva oppgåver har du med dyra her på garden?

-Har du noko ansvar?

7 Korleis syns du det er å jobbe/være med dyra?

8 Føler du at garden har bruk for deg?

- Hjelper du til med noko?

- Er dyra avhengige av at du hjelper til med stell og fôring?

9 Korleis er det for deg å få til ting her på garden?

- Er det lettare å huske ting når du gjer dei praktisk?

- Er det lettare enn på skulen?

- Korfor det trur du?

10 Kva dyr likar du best?

11 Kva følelse får du inni deg når du tenker på dyra/ et spesielt dyr?

(Kan felles opplevingar (med andre barn og vaksne) med dyra på garden bidra til utvikling av sosiale ferdigheter?)

12 Er de fleire saman om arbeidet/oppgåvene med dyra?

13 Korleis syns du det er å være saman med dei andre?

-Er det lettare å jobbe saman med andre her på garden enn på skulen?

-Korfor trur du det er lettare?

14 Korleis er det å få nye venner på garden?

-Har du fått nokon?

(Kan erfaringa med kontakta barn får med dyr overførst til menneskelege relasjonar?)

15 Har det blitt annleis å være på skulen etter at du begynte å komme til garden?

-På kva måte?

16 Er det andre som syns det verkar spennande det du får være med på?

-Brukar andre spør deg om kva du har gjort når du har vore der?

17 Har du fått nye venner på skulen etter du begynte på garden?

18 Er det noko av det du lærer her på garden, som du brukar på skulen?

-Korleis?

-Er det noko som har blitt lettare å lære? (Rekning, lesing, huske, jordbruk)

No har vi snakka om det å være på garden, kva du likar å gjere, korleis det er å være saman med dyra, samarbeid med andre og kva du lærer.

19 Er det noko meir du vil fortelle meg?

20 Er det noko du lurar på?

Vedlegg 4: Intervjuguide bønder

Takk for at du tok deg tid til å være med på intervju med meg!

Eg skrive ei masteroppgave som handlar om korleis det å være saman med dyr kan være positivt for barns sosiale læring. Eg vil gjerne snakke med deg fordi du har ei unik erfaring på barns kontakt med dyr. Du har skreve under på eit samtykkeskjema der det står om oppgåva mi, og du kan trekke deg når du vil. Eg tar opp intervjuet så eg skal få med meg alt du seier, og kjem til å notere litt underveis også. Det er ingen rette eller feil svar, eg vil berre vite kva du har erfart og tenker.

«Kan kontakt med dyr i opplæringa bidra til utvikling av sosiale ferdigheiter hos barn som har utfordringar med sosial kompetanse?»

1 Kor lenge har du/de hatt dette Inn på tunet tilbudet her på garden og kva gjorde at du/de starta?

2 Kan du fortelje litt om tilbudet?

-Er det i grupper eller enkeltvis?

-Kor mange dagar i veka er elevane her? Og kor mange timar kvar gong?

-Kva aktivitetar har de med barna?

3 Er det du åleine som driv skuletilbudet på garden?

-Kven samarbeider du med?

4 Har du ein bakgrunn du trur du har nytte av i dette arbeidet?

-Har du jobba med barn frå før?

5 Korleis legg du opp dagen for barna her?

-Fortell om måla for oppgåvene(faglege/sosiale)

6 Har du eit samarbeid med lærerane til barna?

-Fortel

7 Kva er dine erfaringar at elevane får ut av tilbodet?

-generelt?, mest?

-Forandrar dei seg mens dei er med på tilbodet?

8 Kva dyr har de her og kva oppgåver har barna med dyra?

9 Korleis opplever du kontakta/tilknytninga mellom barn og dyr?

-Er det spesielle dyr barna lettare får tilknytning til enn andre?

10 Kva inntrykk har du av barn sine opplevingar saman med dyr?

-En form for læring?

-Mestringsfølelse?

-Lærer dei empati?

-Lærer dei å kontrollere følelsane sine?

11 Korleis samarbeider elevane?

-Legg de opp til samarbeidstrening?

12 Opplever du at du har andre opplevingar om barna sine samarbeidsevner, enn lærerane på skulen?

-Etter dine erfaringar er samarbeidsvilja/evna betre når det gjeld oppgåvene der dyr er involvert?

13 Kva skjer med dei forsiktige og stille barna i kontakt med dyra?

14 Blir barn meir ansvarlige i arbeidet med dyra?

15 Blir den sosiale væremåten til barna styrka av opphaldet på garden?

16 Er det noko som meir du vil seie?

17 Er det noko du lurar på?